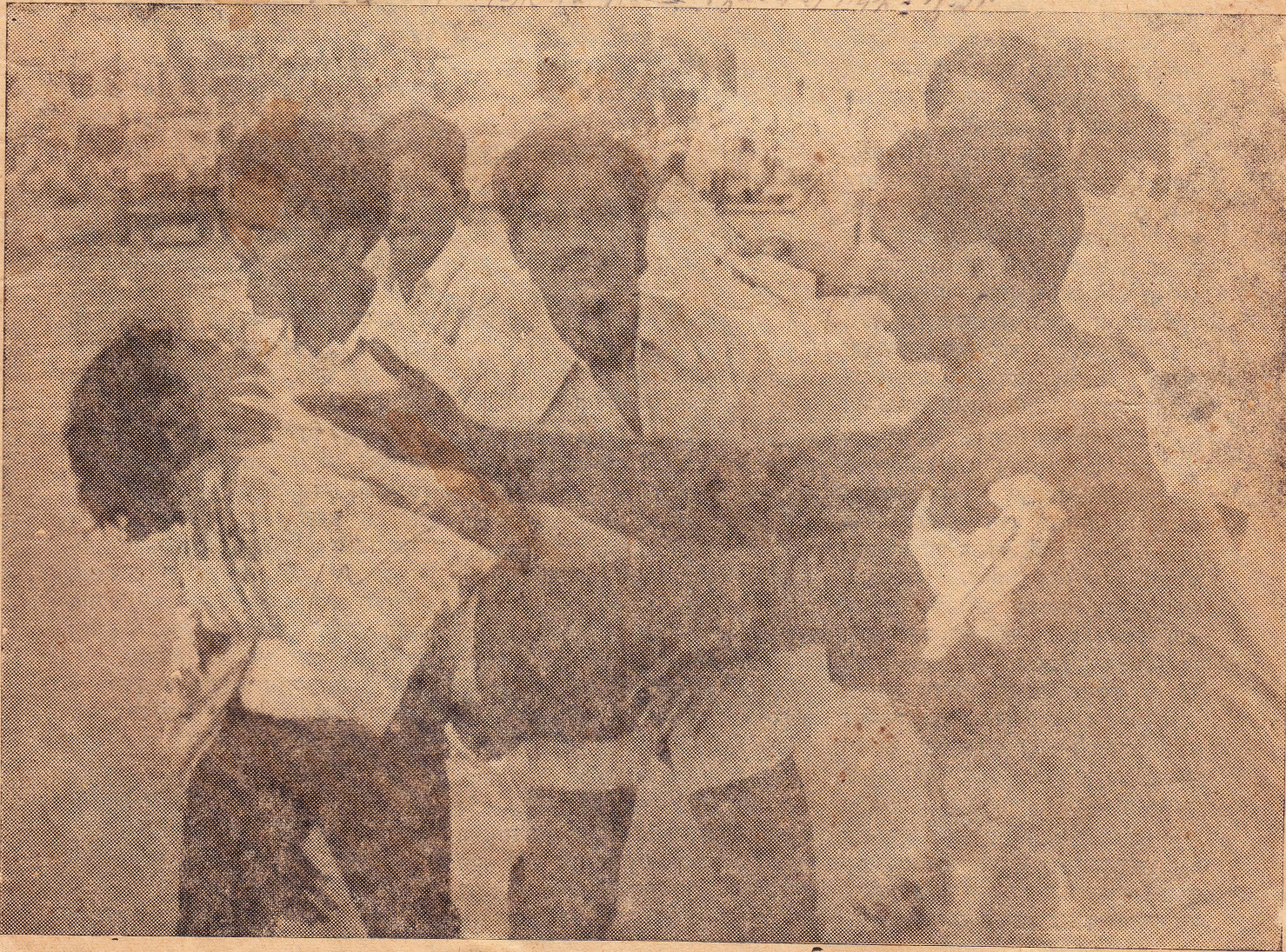

२७ जानेवारी १९७४ * स्थापना : मासिक मार्च १९३४ * साप्ताहिक : वर्ष २ अंक ४ *

साप्ताहिक मानोहर

संस्थापक : शं. वा. किलोस्कर * मुख्य संपादक : मु. शं. किलोस्कर * कार्यकारी संपादक : दत्ता सराफ

ताकद : लाठ्यांची, हातांची व पायांचीही !

‘वरळी’चा छळवाद : विदारक वृत्तांत : बोलकी छायाचित्रे

‘मी शिक्षणासाठी घरातून बाहेर पडलो’

ता मारास तो प्रथम भेटला. फटाके आणि अितर दारू-गवी घेऊन तो घरी आला. वारण बट मॅनर्स. लाघवी बोलणे. अिच्छा जाते. १५-२० रुपयांची दारू कधीही शय्यसमजलेही नाही.

हे. आपले दिवसांनी, थंडीच्या कडाक्यात, णि संघटे पुन्हा त्याची गाठ पडली. यावेळी)प्रसिद्ध सायकल होती. सायकलीला गोगाब दोन प्रचंड बरण्या अडकविलेल्या अर्थच घरोघरी दुधाचा रतीब घालायला तो मनघोला होता. त्याचे हे रोजचेच होते.

त्याच्याविषयीचे कुतूहल चाळवले. त्याला गाठण्याचा प्रयत्न सुरू केला.

भेटला. शाहू कॉलेजमध्ये. फर्स्ट अियर आर्टसला तो शिकत असतो. राहायला पुणे विद्यार्थी गृहाच्या होस्टेलवर. आणि अेका संध्याकाळी खूप वेळ बोलत बसलो. पहिल्यापासून...

आता यापुढे तो म्हणजे- बंडूजी साकळीराम करकडे. सध्या मुक्काम पुणे असला तरी मूळचा अहमदनगर जिल्ह्यातील वडजरे या छोट्या खेड्यातला.

घरात १०-१२ माणसे. थोडी शेती. तीसुद्धा फारशी पिकाळ नाही. तीन भाऊ मोठे. हा चौथा. खाली २-३ बहिणी. भाऊ कुणी फारसे शाळेबिळेच्या भानगडीत पडले नाहीत. ते आपले समजायला लागल्यापासून पुण्याला आले आणि चुलत्याच्या हाताखाली गवंडीकामाला लागले. हा शिकला. शिक्षणाची हौस. मिलिटरीत चांगलं नाव कमवायची महत्वाकांक्षा. अेस्. अेस्. सी. झाल्यानंतर वडील म्हणाले, ‘आता शिक्षण बास. खूप झाले. आता पुण्याला भावाकडं गवंडीकामात मदत कर. किंवा अिथंच काही मोलमजुरी कर.’ पुण्याला भावाकडं मुक्काम. भावाला वाटलं, आपल्याला मदत करायलाच हा आलाय. तर याचे धंदे वेगळेच. वायरमनच्या कोर्सला काय नाव घातलं, कंडक्टरचा लायसन काय मिळवला, टारिफिंगचा क्लास काय जांअीन केला, कॉलेजला जातो काय म्हणाला. अेकेक ग्रेटच. भाऊ वैतागला. म्हणाला, ‘तू या घरातून सूट कसा. असलं जमायचं नाही.’ भावाचे घर सुटले. वडिलांच्याकडे परत जाण्यातही काही अर्थ नव्हता. फूटपाथ पुण्यात भरपूर होते. अंगात ओर्षा होती. अडचणींची पर्वा नव्हती.

पहिले ४-५ महिने अगदी हालाखीत गेले. राहायला- म्हणजे झोपण्यापुरता- कुठंतरी फूटपाथवर दुकानाचा आडोसा होता. पण कामाचे काय? खायाचे काय?

ह्या काळात काय काय केले? किंवा काय करायचं बाकी ठेवलं? अेका फर्निचरच्या दुकानात हातगाडीवाला म्हणून काम सुरू केले. कपाट म्हणा, सोफा-कम-बेड म्हणा, खुर्च्या

म्हणा गिन्हाअिकांच्या घरी पोचवायच्या. जे काही २-२॥ रुपये मिळतील त्यावर दिवस ढकलत पुढील गिन्हाअिकाची वाट पाहायची. याच काळात पहाटे घरोघरी दूध घालण्याचे काम मिळाले. मग शक्ती ब्रेड सायकलवरून ठिकठिकाणी दुकानांना पोचते

असाही दिनक्रम

पहाटे ५ ला अठणे.
६-२० ते ७ टारिफिंगचा क्लास.
७॥ ते १० कॉलेज.
११ वाजता जेवण.
११ ते १२ कॉलेजमधल्या स्टाफचे, त्यांच्या घरून डवे आणणे.
१२ ते ४ लायब्ररीत काम.
४-४५ ते ६-४५ शिकवण्या.
७ ला जेवण (पुणे विद्यार्थी गृहात-सदाशिव पेठेत)
८ पर्यंत होस्टेलवर परत (पर्वती पायथ्याशी).
पुढे अभ्यास.
(सुट्टीत अेखादा सिनेमा-नाटक वगैरे).

करायचे काम मिळाले. हे सगळ असले तरी शिक्षणाची अिच्छा मारावीच लागत होती. राहण्याला फूटपाथच होता.

ब्रेडचा सप्लाय करता करताच पुणे विद्यार्थी गृहातल्या लोकांशी परिचय वाढला. त्यांनी त्यांच्या होस्टेलवर राहायची परवानगी दिली. पण थोडीशी अडचण होती. होस्टेलवर राहायचं आणि तिथंच जेवायचं यासाठी विद्यार्थी गृहाला काही पैसे द्यावे लागतात. याच्याकडं तर दमडा नाही. ‘मी अिथं राहतो. बाहेर काम करून पैसे मिळवीन आणि तुम्हाला देईन’ असं यानं म्हटलं तर तिथं राहणाऱ्याला बाहेर काम करण्याची परवानगी नसते. पण थोडी सवलत मिळाली. आणि विद्यार्थी गृहाच्या होस्टेलवर हा राहू लागला. पहाटे दूध घालणे, ब्रेड पोचवणे वगैरे कामे सुरूच. मग आता पुन्हा शिक्षणाचा विचार सुरू झाला. कॉलेजमध्ये जाण्याचा प्रयत्न सुरू

झाला. १२०० खाली अुत्पन्न असल्याने फी माफ होतीच. कॉलेज-प्रवेशाच्या वेळचा अेक अनुभव सांगण्यासारखा आहे. पुण्यातल्या दानशूर गरवारे कॉलेजात हा प्रवेशासाठी गेला. फी- माफ असली तरी प्रवेश-फी द्यायलाच हवी. याच्याकडं तेवढे पैसे नव्हते. याने प्राचार्यांना सांगितले, ‘सर तूतं मी माझ्याजवळ असलेले अमके अमके पैसे भरतो. अुरलेले मी नंतर भरीन. माझी अशी अशी परिस्थिती आहे वगैरे वगैरे.’

प्राचार्य म्हणाले, ‘अेवढी गरिबी आहे तर शिकायला कुणी सांगितलंय?’ (आवासाहेब, तुमच्या कॉलेजात गरिबांना ही वागणूक! अिकडही लक्ष असू द्यावे! यावर काही कॉमेंट आपल्याला तर शक्य नाही!) शेवटी शाहू कॉलेजात प्रवेश मिळाला. आणि थोडी स्थिरता आली. तिथं लायब्ररीत कामही सुरू आहे. कॉलेजमध्ये वक्तृत्व-स्पर्धा व अितर अनेक कार्यक्रमांमध्ये भाग आहेच! शिवाय अभ्यासातही मागे नाही.

अुन्हाळ्याच्या सुट्टीत किंवा अितरही सुट्टीत हा गावी जात नाही. सुट्टीचा फायदा घेऊन काही जादा करतो. काम अुदाहरणार्थ, दिवाळीच्या सुमारास घरोघरी दारूसामान पोचविणे वगैरे.

अशा तऱ्हेनं मिळालेले पैसे घरी पाठवतो. दुष्काळाच्या वेळी घरी दोन बैलांपैकी अेक मेला. नवीन बैल घ्यायला काही पैसे पाठविले. आता घरी नवीन बैल घेतला आहे. दुष्काळाच्या खाशीत लहान बहिणी, भाऊ सडक तयार करण्याच्या कामावर होते. त्या वेळीही काहीबाही काम करून याने तिकडे पैसे पाठविले.

अजून शिक्षण सुरूच आहे. मिलिटरीत जाण्याची ओर्षा आहेच आणि कष्टाचा दिनक्रमही सुरूच आहे.

हे सगळं असून बोलण्यात किंवा वागण्यात दाखवेगिरी नाहीकी अमक्यातमक्या-विषयी चीड नाही. घरातून बाहेर पडला, भावांच्या घरातून बाहेर पडला तरी मनात कटुता नाही. सणावारी तिकडं येणं-जाणं होतंच. अडीअडचणीला मदत करतोच.

आपला मार्ग आपण काढायचा हे तत्त्वज्ञान. शेवटी तुमच्या मदतीला दुसरं कुणी येणार नाही आणि यावं तरी का? असा रोखठोक व्यवहार.

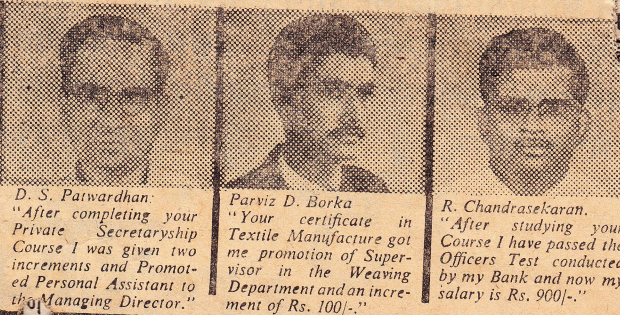
असे अनेक करकडे आहेतच दुनिघेत. पॉकेटमनीसाठी बंड करणारेही आहेत.

दखल मात हवी आहे अशा अनेक करकड्यांचीच!

—श्री. भा. महाबळ

साप्ताहिक मनोहर : २७ जानेवारी १९७४

These men show the way TO GET PROMOTION

D. S. Patwardhan.
"After completing your Private Secretaryship Course I was given two increments and Promoted Personal Assistant to the Managing Director."

Parviz D. Borka
"Your certificate in Textile Manufacture got me promotion of Supervisor in the Weaving Department and an increment of Rs. 100/-."

R. Chandrasekaran.
"After studying your Course I have passed the Officers Test conducted by my Bank and now my salary is Rs. 900/-."

They achieved success in their careers because they had the foresight to enrol with BIET and take specialised training in their own homes and at their convenience.

You also can achieve success by enrolling with BIET for a home-study course.

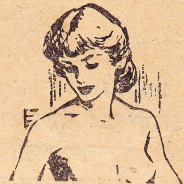
We teach by post. Our lessons are prepared by Professional Men and are easy to understand. We guarantee your success in Examinations or refund your fee in full. Our fees are moderate and can be paid in instalments. Our FREE Career Guide will give you full information about our courses and system of teaching.

AND A BETTER JOB

A.M.I.E. India A.M.Ae.S.I. A.M.I.M.I. A.M.I.I. Chem. E.	C. & G. Electrical National Productivity Council's Supervisor's Exam.	I.I.T. Entrance Exam. A.M.S.E. (Mech.) A.M.S.E. (Elec.) A.M.S.E. (Chemical)
SECRETARY A.C.S. India Exam. Govt. Recognised	Cert. A.I.I.B. Exams. Our course APPROVED by INST. of BANKERS	MANAGEMENT Marketing Manager Sales Manager Business Administration Industrial Adm. & Mgt. Personnel Manager Purchase Officer Management Executive Pract. and App. Psychology D.Com. I.M.C. Business Org. Management Accountancy Junior Executive
D. Com. (I.M.C.) RECOGNISED COURSES for: D. Com. Accounts D. Com. Banking D. Com. Business Org. D. Com. Company Secretary D. Com. Costing	COMPUTER PROGRAMMING I.B.M. 360	AUTOCODER COMPUTER PROGRAMMING
LANGUAGES Good English College English French German Russian	I. I. T. Entrance Exam.	BUSINESS LETTERS
EXPORT PROMOTION	JOURNALISM Fiction Writing Reporting Article Writing Stage, Radio & T.V. Writing Writing for Children	INDUSTRIAL CHEMISTRY
TEXTILE MANUFACTURE TEXTILE TECHNOLOGY	INCOME TAX PRACTITIONER	
PRIVATE SECRETARY! Take Personal Secretary's Course and learn Business Correspondence Office Organisation Psychology, Public Relations	ADVERTISING Advertising Agency Executive Advertising Manager Technical Reports BUILD YOUR OWN RADIO Kits and Components Supplied Company Secretary Cost Accountancy Salesmanship Sales Engineers Shorthand (Pitman) Petroleum Technology	

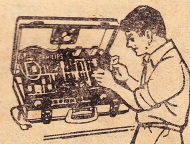
LEARN TO DRAW

Our Home-Study Art Courses provide a fascinating hobby and the means to prepare for a well-paid career in Commercial Art. Subjects include Art Training by Nature's Method, Cartoon, Caricature and Humorous Drawing, COMMERCIAL ART, Magazine, Book and Newspaper Illustration, Water Colour Painting. Essential Artist's material supplied.

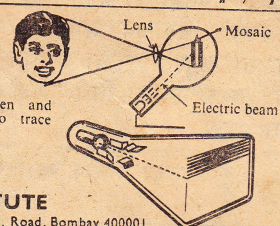
BUILD YOUR OWN TRANSISTOR AT HOME

Throughout Low Cost Home-Study Course. LEARN to find faults and correct them. Complete PHILIPS Transistor Trainer Kit is supplied with the course at no extra cost.

LEARN TELEVISION

Through our courses Radiomen and Ambitious Novices can learn to trace FAULTS and do REPAIRS.

THE BRITISH INSTITUTE

113/TW11, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001

POST THIS COUPON TODAY To THE BRITISH INSTITUTE

113/TW11, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001

I am interested in..... (state subject or examination)

Please send me a FREE Prospectus

Name.....

Address.....

Learn a language in 3 months LINGUAPHONE way

FIRST YOU LISTEN THEN YOU UNDERSTAND THEN YOU SPEAK
When you were a child you learnt to talk naturally, in your mother tongue. To begin with, you didn't speak at all. You listened. As you listened you gradually absorbed the sounds. Soon you began to connect in your mind the sounds with the objects. You heard people say "Ma" and you saw your "Ma" in front of you.
THIS IS HOW YOU LEARN ENGLISH FRENCH GERMAN RUSSIAN JAPANESE SPANISH
Through Gramophone records and books

For a FREE copy of our prospectus write to LINGUAPHONE INSTITUTE 113/DE, 359, D. Naorji Road, Bombay 400001

LINGUAPHONE Branches

for Demonstration visit

DELHI
13 Daryaganj, Delhi 6
(Tel. 274443)

CALCUTTA
13 Govt. Place East, Calcutta
(Tel. 238741)

MADRAS
13 Agarchand Mansion, 35 Mount Road, Madras 2 (Tel. 81851)

या निवडणुकीत जो राजकीय सट्टा खेळला गेला त्याने प्रचण्ड तणाव निर्माण झाला. तांचा विवेक सुटला आणि राजकीय भांडणे भर रस्त्यावर आली. या भांडणाना पोलिसांच्या ताफ्याचे ताफे चेतावणी मिळाली आणि समाज-मनावर खोल जखम करणारे रामायण घडले. त्या रामायण हा विदारक वृत्तांत. ही जखम चिघळायला नको असेल आणि लवकर भरून यायला असेल तर शासनाने आणि राजकीय पक्षोपपक्षांनी स्वार्थी आणि संकुचित दृष्टीचा त्याग करून आत्मपरीक्षण केले पाहिजे. हे रामायण अखेरचेच ठरावे, अशी आमची प्रार्थना आहे.....

राजकीय सट्टा: माणुसकीला बट्टा:

डॉ. अनिल अवचट

वडाळ्याचे सिद्धार्थ व सती गृह. हे 'पँथरवाल्यांचे' मुख्य ठाणे दोन-तीनशे खोल्यांची चारमजली अमारत. दलित पँथरची अथेच सुरुवात झाली.

सकाळी साडेदहाचा सुमार. वसती-गृहाच्या चौकीदाराने अडवले. कोणाकडे जायचे आहे हे विचारले. ज्यांची ज्यांची नावे सांगितली ती ती मुले होस्टेलवर नव्हती. त्याला मी ओळख सांगूनही तो आत सोडीना. मग अिकडे तिकडे रेंगाळून आत गेलो. पँथरचे ऑफिस समजल्या जाणाऱ्या खोलीवर गेलो. दाराला कुलूप नव्हते. तिथे रणधीर नावाचा मुलगा होता.

तो कोर्टात जायला निघालाच होता. आज राजा ढाले आणि अितरांचा रिमांड संपत होता. त्यांना कोर्टासमोर आज आणणार होते. रणधीरला अेकंदर परिस्थिती विचारली. तो म्हणाला, 'त्या दिवशीच्या सभेत राजा किंवा अितर कोणीच वक्ता हिंदू देवदेवतांवर बोलत नव्हता. काहीतरी निमित्त करून सभा अधूनन पोलिसांनी मारहाण केली. त्यातून हे पुढेच सगळे झाले.'

'वरं, नामदेव ढसाळ, ज. वि. पवार वगैरे लोक आत आहेत की बाहेर?' 'बाहेर आहेत. पण भूमिगत आहेत.'

रणधीरबरोबर भोभीवाडा कोर्टात गेलो. बाहेर पँथर्सचा गुरगुरणारा मोठा जमाव जमला होता. अजून राजाला कोर्टात आणले नव्हते. शेवटी साडेबाराला आणले. दलित पँथर झिदाबाद, राजा ढाले झिदाबादच्या घोषणा सुरू झाल्या. पोलिस व्हॅनमधून लोक अुतरत होते. डोक्याला बँडेज, डोळ्यांवर बँडेज, हात गळ्यात बांधलेले असे लोक अुतरत होते. काहीतर पँथरपैकी वाटतच नव्हते अितके वपाने मोठे होते. शेवटी राजा ढाले अुतरला. घोषणांकडे लक्ष न देता वर चालू लागला.

अेकट्या लतीफ खाटिकला पकडायला दहा पोलिसांचा जथ्या. झिज्या अुपटणे हे खास तंत्र.

दलितांची क्रूर थट्टा! मतादारांच्या रट्टा!

तर अ
रिशनच
विश्व
बांधले
यांच्या
हणाले,
?' (ख
मुलांनी
खर्ची ध
घातक
म्हणा
नास्त

त्यांच्या मागोमाग सगळे कोर्टात शिरले. कोर्ट तुडुंब भरले होते. गोरपान चष्मा लावलेले जज्ज खुर्चीत होते. अंतर, अनेक गुन्हेगार बसले होते. राजा ढाले असे नाव पुकारताच राजाला पिजऱ्यात अुभे केले गेले. जखमांसाठी दोनतीन ठिकाणी खूपसे केस काढल्यामुळे त्याचे डोके विचित्रच दिसत होते. अुभे करून त्याला लगेच मागे बाकावर बसवण्यात आले. मी तिथं त्याच्या शेजारी जाऊन बसलो.

मी ढालेला म्हणालो, 'काय काय झालं, सांग पटकन्.'

'मी हिंदू देवतेबद्दल त्या सभेत काहीच बोललो नव्हतो.'

'मारुतीची लंगोटी सोडून शिवसेनेने त्याचा ध्वज केलाय किंवा शंकर x x x त्रिशूळ घालून कैलासावर जाऊन बसलाय अशी वाक्ये मुंबयी सकाळच्या सोमवारच्या अंकात तुमच्या नावावर टाकलीत.'

'तू सभेला आलेल्या कोणाही तिसऱ्या माणसाला विचार. आम्ही नेतृत्वावर टीका करीत होतो. निवडणुकीवर बहिष्कार घाला यासाठी ती मीटिंग होती. भाषणे सगळी पोलिटिकल होती.'

'अदिरा गांधींचा अवमान करणारी भाषा तुम्ही वापरली. त्यातून प्रकरण चिघळले, हे खरंय का?'

'नाही, अुलट चौदा तारखेला अदिरा गांधी मुंबयीत येणार तेव्हा तुम्ही निदर्शने करणार आहात का म्हणून लोक आम्हाला विचारतात. त्यांना आम्ही नाही म्हणून सांगतो. कारण काही झालं तरी ती अेक स्त्री आहे.'

मला त्याचे हे म्हणणे विचित्रच वाटले. पण वाद घालायचे ते ठिकाण नव्हते.

तरुण असो, म्हातारा असो- स्त्री असो, पुरुष असो सॉलिड मारपीट

पलीकड अक पँथर बसला होता. तो म्हणाला, 'ढसाळ अेवढं म्हणाला की या अदिरा गांधी आम्हाला काय न्याय देणार आहेत? या तिरपतीला जाऊन, आंधोळ करून ओलेल्याने देवाची पूजा करतात आणि ब्राह्मणांना दीड लाख रुपये दक्षिणा वाटतात. असे त्यांनी गोरगरिबांना दीड लाख रुपये का नाही वाटू? त्यांच्या घरची अेकवेळ चूल तरी पेटली असती.'

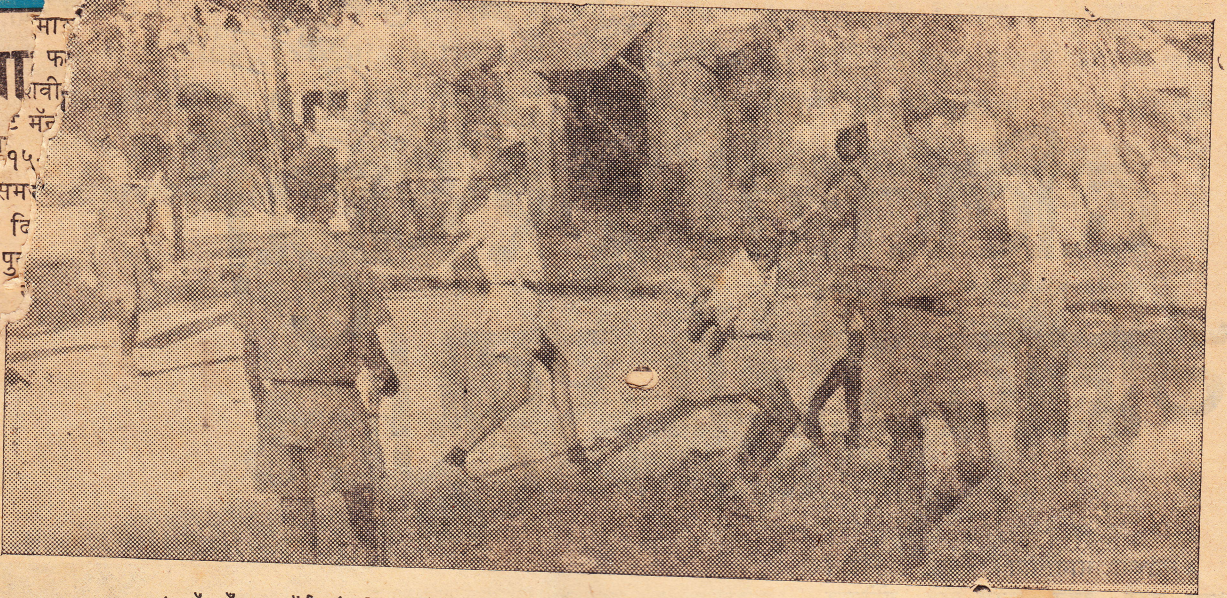
मी ढालेला विचारले, 'तुला मारहाण सभेतच झाली का?'

'नाही. सभेनंतर मी परत चाललो असता माझ्यावर बाजूच्या बिल्डिंगमधून वाटली पडली. दगड येऊ लागले. मी आसऱ्याला

जरा बाजूला गलो तो दोनचार पोलिस आणि अेकदोन अिन्स्पेक्टरनी घेरलं. मी त्यांना हात लावून म्हटलं, मी कोण आहे ओळखलं ना, मग मला संरक्षण का देत नाही? त्यावर मी त्यांना हात लावला म्हणून तेच माझ्यावर अुखडले. त्यात क्रॉफर्ड नावाचे अिन्स्पेक्टर आणि बलसारा हे असि. पोलिस कमिशनर होते. त्या सगळ्यांनी मला धरून पिटले.' असं म्हणता म्हणता राजाने हातात गुंडाळलेला शर्ट सोडला. त्याचा खांदा, छातीचा आणि पाठीचा भाग सांकळलेल्या रक्ताने माखलेला होता. डोक्याच्या जखमा त्याने दाखवल्या. तीनचार अिच लांबीच्या जखमा असून अेक अेक टाका

ता

मा
फ
शवी
मं
रण वा
जाते. सम
ची शय्या वि
ह. आपल
णि संघट
(प्रसिद्ध दो
गोवाब घरे
अंधाला

‘लाँ अँड ऑर्डर’वाले पोलिस (की त्यांचे दिवटे चिरंजीव?) चक्क दगडफेक करताहेत.
या कृत्याची शहानिशा कोण करणार ?

घेतलेला दिसत होता. वास्तविक अेक अिच जखमेला तीन तरी टाके घेतातच. आरोपींच्या गर्दीत अुभ्या असलेल्या, डोळ्याला बँडेज बांधलेल्या अेका माणसाकडे बोट दाखवून तो म्हणाला, तो अेक चित्रकार आहे. शाळेत ड्राँगिंग टीचर आहे. त्याचा तर डोळाच फुटला.

मी विचारले, झाल्या प्रकाराबद्दल काय वाटते? सवर्ण-अस्पृश्य अशा दंगली सुरू झाल्यात म्हणून विचारतो.

तो म्हणाला, मला ही पोलिस-दलित अशी लढाजी वाटते.

सरकारी वकील श्री. राअत सरकारी बाजू मांडीत होते. अेक पोलिस अिन्स्पेक्टर पिंजऱ्यात अुभा होता. कोर्टातल्या कोलाहलामुळे अेकमेकांचे बोलणे प्रयत्न केला तरच अेकू येत होते. राजा ढालेवर आणखी अेक प्रक्षोभक भाषण केल्याबद्दलचे नवीन कलम लावल्याचे समजले. प्रक्षोभक भाषणाबद्दल पँथर्सवर चालू होणारा हा पंचावन्नावा खटला.

अितर आरोपींना दोन हजार जामिनावर सोडण्यात आले. ढालेविषयी चर्चा सुरू झाली. राअत म्हणाले, ‘हा आरोपी बाहेर आला तर सध्या शांत होत चाललेली वरळीची दंगल परत अुफाळेल. त्यावर ढालेचे तरुण वकील जयंत प्रधान म्हणाले की, ढाले हे अेका राजकीय संघटनेचे जबाबदार नेते आहेत. त्यांना आत ठेवले तर अुलट तणाव वाढेल.

जजनी पोलिस अिन्स्पेक्टरला विचारले तुम्ही परवा तुमच्या नोट्स आणल्या

नव्हत्या, त्या आणल्या का?’

‘नाही.’

‘बरं, तुम्ही जे भाषण प्रक्षोभक म्हणता त्याचा पोलिसचा शॉर्टहँडमध्ये घेतलेला रिपोर्ट असेल ना, तो कुठे आहे?’

‘तोही आता नाही.’

मग त्याच्याशिवाय मी काय सांगू शकणार? अुद्या तो दाखल करा. मग बघू.

सुनावणी संपली. मला आश्चर्य वाटले. जेव्हा प्रक्षोभक भाषणांचे तुम्ही कलम लावता, तेव्हा त्याबरोबर त्याचा वृत्तांतही असू नये? आणि अेरवी पोलिसांच्या अशा दिरंगाजीबद्दल जज हजेरी घेतात. अिये त्यांनाही फारशी घाजी दिसली नाही.

रिमांडचा अेक दिवस वाढण्याचे आपल्याला महत्त्व वाटते. अितरांना कसे वाटणार?

कोर्टात दलित साहित्यिक अर्जुन डांगळे भेटला. त्याला म्हटले, येणार का वरळीला? तो हो म्हणाला. त्याने दोन आणखी पँथर्स बरोबर घेतले आणि आम्ही वरळीच्या बी. डी. डी. चाळीकडे जाणाऱ्या बसमध्ये चढलो.

बी. डी. डी. म्हणजे बॉम्बे डेव्हलपमेंट डिपार्टमेंट. ह्या शब्दाची ही फोड या जन्मात माहीत व्हायचे काही कारण होते का? पण या दंगलीमुळे तो योग आला.

वरळी नाक्यावर अुतरून पायी चाळीकडे गेलो. सिमेंटने बांधलेल्या, जुन्या, तीन मजली बऱ्याचशा अिमाराती होत्या.

अजून जमावबंदीचे अेकशे चव्वेचाळीस कलम लागू होते. पोलिसांच्या, अेस. आर. पींच्या गाड्या सावलीला अुभ्या होत्या. पोलिस अिन्स्पेक्टरसं खुर्च्या टाकून झाडाखाली निवान्त गप्पा मारीत बसले होते.

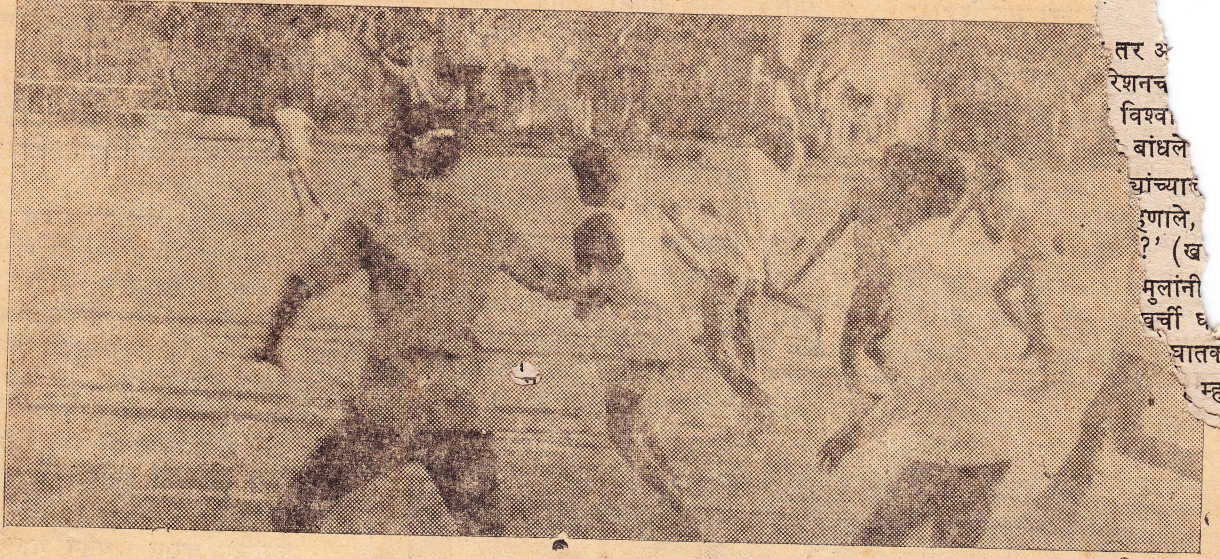
मधे त्रिकोणी मैदान होते. नाव-आंबेडकर अुद्यान. त्यात अेका बाजूला सिमेंटचा चौथरा. त्यावरच पँथरची ती सभा झाली होती. पोलीस आमच्याकडे संशयाने बघत होते. पण रोजचेच आहेत अशा थाटाने आम्ही लक्ष न देता पुढे गेलो.

आधीच्या अिमारातीवर शिवशक्ती मंडळ, शिवराय जलसा पार्टी, अशा पाट्या तर मैदानाला लागूनच्या रांगेत अखिल भारतीय बौद्ध महासभा, गौतम तरुण मंडळ या सारख्या पाट्या दिसू लागल्या.

आमच्याबरोबरच्या पँथर्सना ओळखून तिथले काही स्थानिक पँथर जमा झाले. बाहेर टाकलेल्या खाटेवर चादर टाकून त्यावर आम्हाला बसवण्यात आले.

अेकेक सांगू लागला. त्यातनं सलग हकीगत तयार होअू लागली.

सगळे घडले ते परळच्या लोकसभा पोटनिवडणुकीच्या निमित्ताने. काँग्रेसच्या रामराव आदिकांच्या वतीने काढलेल्या अेका पत्रकात, रिपब्लिकन पक्षाने आमच्याबरोबर युतीच केली आहे आणि दलित पँथरनेही आम्हाला पाठिंबा दर्शवला आहे अशा अर्थाचा मजकूर आला. ही अर्थातच प्रचारासाठी मारलेली शुद्ध थाप होती.

तर अ
रेशनच
विश्व
बांधले
यांच्या
णाले,
'?' (ख
मुलांनी
वर्ची घ
वातक
म्हणा
रास्त

आणखी अेक दगडफेक... नांन गव्हर्नमेंण्ट लेव्हलवरची !

पँथरची भूमिका निवडणुकीवर बहिष्कार टाकण्याची होती. त्याच्या प्रचारार्थ त्यांनी सभा घेतल्या. आंबेडकर मैदानावरची त्यातली ही अेक सभा होती. सभा संध्याकाळी साडेसातला सुरू झाली.

या सभेत राजकीय पक्षांवर कडाडून टीका झाली. (सभेतल्या भाषणांविषयी प्रत्येकाला स्वतंत्रपणे विचारून मी चौकशी केली.) त्यावरून सगळ्यात नामदेव ढसाळचे भाषण जास्त कडक झाले.

शिवसेनेच्या संदर्भात 'तो म्हणाला, या निवडणुकीत आदिकला पाठिंबा देण्यासाठी भरपूर पैसे घेण्यात आले. त्याच वेळी सभेत अेक दगड येअून पडला. थोडासा गोंधळ झाला. पण परत स्थिरस्थावर झाले.

नंतर 'रणांगण'फेम अनिल बर्वे बोलले. शेवटी राजा ढाले.

अेव्हाना नामदेव ढसाळ सभेतून गायब झाला होता. कारण त्याच्यावर वाअीच्या सभेत बोलल्याबद्दलचे पोलिसांचे वॉरंट होते.

ढालेने रिपब्लिकन पार्टीच्या नेतृत्वावर भरपूर टीका केली. देवदेवतांचा विषयही निघाला नाही.

याचवेळी सभेवर स्पृश्यांच्या अिमार्तींच्या बाजूने दगड येअू लागले. त्यांना अुद्देशून राजा म्हणाला, अरे, 'तुम्ही स्वतःला छत्रपतींची अौलाद म्हणवताना, मग आडून काय लढता? समोर या, आमची लढायची तयारी आहे. सभा अेव्हाना अुधळली गेली

होती. पँथरचे नेते स्टेजवरून आवाहन करीत होते. पँथरवाले परत बसले. सभा परत सुरू झाली. पण अेक वाक्य होते न होतेय तोच परत दगडफेक सुरू झाली. मग मात्र सभा पूर्णच अुधळली गेली.

याचवेळी पोलीस लाठ्या घेअून सभेवर कोसळले. दगडफेक करणाऱ्या बिल्डिंग-कडे पाठी फिरवून ते जमावाला चोपू लागले. जमाव सैरावैरा धावू लागला. तो अेका बाजूच्या बौद्धमंडळीच्या चाळीतून शिरला. पोलीस त्यांच्या मागोमाग घराघरातून घुसले. बायका, वृद्ध, लहान मुले...सापडतील त्यांना बडवले. घराच्या दारावर लाथा मारून कडचा मोडल्या.

अिमार्तींच्या आतल्या पैसेजमध्ये अश्रुधुराच्या कुप्या फोडल्या. येवढेच नाहीतर अेका खोलीच्या आतही अेक कुपी फोडल्याने त्या खोलीतले लहान मूल आणि त्याची आअी काही काळ बेशुद्ध पडली होती.

पोलीस बाहेर पडले. आणि रात्री वारानंतर बाजूच्या सवर्णांच्या अिमार्ती-मधून जोरदार दगडफेक सुरू झाली. त्यांनी बौद्धांना बाहेरच पडू दिले नाही. याच सुमारास राजा ढाले आणि मित्र परतत असता त्यांच्यावर पोलिसहल्ला झाला.

अुत्तर रात्री जरा विसावा मिळाला. रविवारी सकाळही शांत गेली. सकाळी अकरापासून परत दगडफेक सुरू झाली. ती सतत रविवार दिवसभर, रात्री आणि सोमवारी दिवसभर. सोमवारी संध्याकाळी

सातला अेकशेचव्वेचाळीस कलम लावले तेव्हा ती आटोक्यात आली. ज्या अिमार्ती सवर्णांच्या होत्या, त्यांचा अुल्लेख दलित मात्र सतत 'मराठे' असा करीत होते.

दलितांच्या ज्या अिमार्ती सलग होत्या त्यांची परिस्थिती काहीतरी बरी होती. त्यांना काहीतरी प्रतिकार करणे जमले. पण ज्या अिमार्ती अेकेकट्या होत्या, बाजूने मराठ्यांच्या अिमार्तींनी वेढल्या गेलेल्या होत्या, त्यांचे फार हाल झाले. सलग ज्या दहा अिमार्ती होत्या त्यांच्या समोर मैदान आणि त्यानंतर मराठ्यांच्या अिमार्ती. मागे कंपाअंड आणि त्यालगतच्या बी. डी. डी. बाहेरच्या अिमार्तीतूनही मारा होतच होता. पण बाजूने बौद्धांच्याच अिमार्ती असल्याने मारा होत नव्हता. याअुलट अेकट्या सापडलेल्या बौद्ध बिल्डिंगवर चारी बाजूने तुफान हल्ला होत होता.

मला दुसऱ्या महायुद्धाचीच आठवण होअू लागली होती. वरून विमानांनी बाँबफेक करायची. आणि त्या छत्राखाली रणाड्यांनी धडक मारायची. अिथे तसेच घडलेले दिसत होते. दगडफेकीच्या कव्हरखाली पोलिसांची मुसंडी.

आअी सलग अिमार्तीमध्ये जायचे ठरवले.

आम्ही अुठलो तशी बरीच मुले आमच्या-बरोबर येअू लागली. पँथरच्या तिथल्या शाखाप्रमुखाने अितरांना परत पाठवले. आणि आम्ही तिथे चौघेच तिकडे गेलो.

ता

हजरा अतुरले होते. मागीरच्यामध्ये सावली होती. फा माणसं गटागटाने बसली शिवीयका धान्य निवडीत होत्या. मॅ शिवीत बसल्या होत्या. गरण वा १५ खाटेवर अक म्हातारा जाते. त्यसम काळाकमिन्न रंग आणि सर्वत्र जी शय्यात विमान. हे आपल्या पु अकू येत नव्हते म्हणून मोठ्यानेच णि संघर्ष झाले. तो नेहमी खाली येअून (प्रसिद्ध) पडलेला असतो. रविवारी सकाळी गोगावरली येअून पडलेला असता अकदम निघाला. तिक सुळ झाली. घरात कसाबसा हेल-

माहिती सांगू लागला. त्याने त्याच्या घरा- तल्या अका बाजीला पुढे आणून तिला तिची हकीगत मला सांगायला लावली. ती सुरुवात करतेय तोच अक जाड, काळा बुशशर्ट पॅटमधला माणूस आला. माझ्याकडे पाहून म्हणाला, या पत्रकारांची आजी × × × तो भरपूर प्यालेला होता. तिथला तो बहुतेक रिपब्लिकन पार्टीचा माणूस असावा. मी त्याला समजावले. तो जमलेल्या लोकांना खून करून, जा, जा, मी सांगतो यांना माहिती असे म्हणाला. मी त्याला माहिती विचारू लागलो. पण दोन-तीन दिवसांनी त्याला बोलता येत नव्हते.

दिसत नव्हती. × × × कारण दगडफेकीने या आडोशाच्या वस्तूची पूर्ण विल्हेवाट लागलेली दिसत होती.

जर्मन आक्रमण पोलंडवर व्हावे आणि तिथल्या खेड्यांनी स्वसंरक्षणासाठी काही अपाय योजनावेत, त्यासारखेच हे दिसत होते.

होवाळांच्या घरात पाअूल टाकले. पोलिसांनी आत येअून फोटो फोडल्याचे दाखवले. ते आंबेडकरांचे आणि बुद्धाचे फोटो होते. त्यांच्या थोरल्या वड भावाला घरात येअून डोळ्यांचावर काठी हाणलेली दिसत होती.

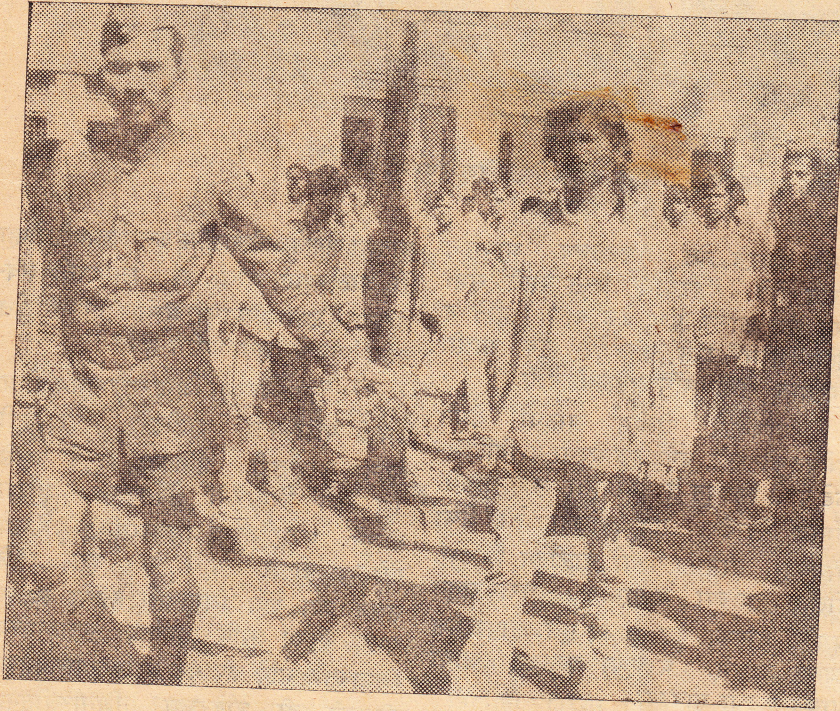
शेजारच्या घरात मधाच्या बाजी राहात होत्या. त्यांच्या घरी गेलो. त्यांचे नाव सुभद्राबाजी राजाराम पवार. वय चाळीस-बेचाळीस.

त्यांच्या घरात घुसून आत अकही पुरुषमाणूस नसतानाही पोलिसांनी त्यांना मारले. फोटो फोडले. ती बाजी रडून सांगू लागली, मी आजपर्यंत या लोकांना सांगितले नाही पण तुम्हाला सांगते की चारपाच पोलिस आत घुसले, मला मारून खाली पाडले. चारपाच जण माझ्या पोटावर बसले. तेव्हापासून मला संडासला रक्त पडते आहे.

तिला ताबडतोब हॉस्पिटलमध्ये जाण्यास सांगून पुढे झालो. अका घरात लपलेल्या अका माणसाला बाहेर काढायला पोलीस आत घुसले. त्याला खूप मारहाण केली. ती घरवाली बाजी मध्ये पडली आणि म्हणाली की तो येतोयना तुमच्याबरोबर, तुम्ही येअून जा, मारता कशाला? त्यावर त्यावेळी त्यांनी तू का मध्ये पडतेस म्हणून तिच्या पाठीवर, पायावर काठ्या चालवल्या. जाताना चारदोन फोटोही फोडले. निम्मी खोली काचानी भरली होती. नंतर सगळे वेचून टाकले.

पुढे अंधारात खाटेवर अक माणूस घोंगडी पांघरून झोपला होता. त्याच्या बायकोने घोंगडे बाजूला करून त्याचा थोडा पाय दाखवला. त्यालाही मारहाण झाली होती. मारायला आले तेव्हा पोलिसांना त्याने असेच घोंगडे बाजूला करून आपला सहा अचि लांबीचा थोडा पाय दाखवला. होता पण तरी त्याचा मार चुकला नाही.

अकेका खोल्यातले संसार पाहून शहारे येत होते. माणूस कुठल्याही परिस्थितीत असला तरी किती हौशी असतो. किती सामान जमवतो. स्वतःचे हाल असले तरी पोपट, मांजर पाळतो. पण अशावेळी त्यांचा संग्रह वाऱ्यावर उडून जातो. विशेषतः तुम्ही मार खाणाऱ्या साजीडचे असाल तर.

पंथर राजा ढाले, भोजीवाडा कोर्टाच्या आवारात.

पाटत परत आला. पण येअीपर्यंत पाठीला, डोक्याला बरेच दगड लागले. त्याच्या जखमा पाहिल्या.

अक डोक्याला बँडेज केलेली म्हातारी बाजी आम्हाला पाहून तिथे आली. तिने सांगितले की आम्ही, दगडफेक करणाऱ्यांना पोलीस धरीनात तेव्हा बायकांचा मोर्चा घेअून पोलीस चौकीवर (ही चौकी तिथल्याच अका अमारतीत आहे) गेलो. परतत असता आमच्यावर भरपूर दगडफेक झाली. जवळजवळ सगळ्याच बायका जखमी झाल्या- त्यातली मी अक.

मोहन गिरजप्पा होवाळ नावाचा अक तिशीतला माणूस तिथे होता. तो

शवटी होवाळांनी आम्हाला खून केली. आम्ही सगळे होवाळांच्या घरी गेलो. अमारत क्रमांक पंचाणव.

चाळीत शिरताक्षणीच अंधार जाणवला. मध्ये अक रुंद बोळकंडी आणि बाजूला अकेका खोल्यांचे संसार. प्रत्येक खोलीसमोर अखादी खाट होती.

तो पॅसेज दोन्ही बाजूला अमारती- बाहेर पडत होता. तिथून दगड येअून नयेत म्हणून टेबले, खोकी रचली होती. वर खाटा- खूर आत वळवून- बांधल्या होत्या. कुठे गॅप राहिली तिथे पिंपावर ठेवतात तसले लोखंडी झाकण ढाळीसारखे लावले होते. पण ही व्यवस्था फारशी टिकलेली

होवाळ पोचवायला बाहेर आले होते.

त्यांच्याशी झालेल्या बोलण्यावरून ते तडफदार आणि प्रामाणिक असावेत असे वाटले.

त्यांना जरा विश्वासात घेऊन विचारले, खरं खरं सांगा तुमच्याकडून तुम्ही काय काय प्रतिकार केला? ते म्हणाले, लवाड कशाला बोलू? आमच्यावर येवढा हल्ला होत असताना आम्ही गप्प कसे बसणार? आम्हीही बाटल्या फेकल्या. पण आमच्या घरात किती बाटल्या असणार. दोन नाहीतर चार. काही लोकांनी स्वतःच्या घरच्या कप-बशाही फोडून फेकल्या. अगदीच कोणी चाळीत घुम्रायला लागलं, तर तिखटाच्या पाण्याचा अुपाय. पण हे अुपाय म्हणजे कोणी अंगाशी भिडलं तरच वापरायचे अुपाय आहेत. त्यांच्या घरांवर दगड मारायचे तर दगड वेचायला कोणी सुद्धा बाहेरच पडू दिलं नाही.

अेकट्या सापडलेल्या चौपन्न नंबरच्या बिल्डिंगमध्ये गेलो. आम्ही येणार असल्याची वडीं आधी पोचल्याने सगळे वाटच पाहात होते. अथेतर संरक्षणाची व्यवस्था अधिक केलेली दिसत होती. पैसेजमधल्या पार्टीशनचे मोठमोठे गज दगडफेकीने वाकले होते. काही तर तुटले होते. सगळीकडे विटकरीच्या दगडांच्या माऱ्याच्या खूणा दिसत होत्या. जिन्यात अेका बाजूला विटकरीचा, सिमेंटचा चुरा आणि काचांचे तुकडे पडले होते. तिथला पंथर म्हणाला, कालपर्यंत जिन्यात हा खच होता. पण पोलिस-कमिशनर पाहायला येणार म्हणून पोलिसांनी आधीच झाडझड करून अुचलून टाकला. हा थोडा अुरलाय.

पैसेजमध्ये वरती अेक शोकेस बाँक्स होती. त्यात अेकाने हात घालून बुद्धाच्या मूर्तीचे तुटलेले डोके काढून दाखवले. अथे बाजूची मंडळी वरपर्यंत घुसलेली दिसत होती. घराघरांच्या कड्या तुटलेल्या होत्या. आतून गज आणि बाहेरून लाकडी खिडक्या होत्या. त्या खिडक्या बाहेरील दगडमारीने निखळलेल्या होत्या. खिडकीतून बाजूच्या बिल्डिंगकडे पाहिले. त्यांच्या खिडक्या शाबूत होत्या. तिकडे दगडफेकीची चिन्हे दिसली नाहीत.

ही चाळ जरा स्वच्छ दिसत होती. बौद्धमधली पांढरपेशी मंडळी अथं राहात होती.

रिटायर्ड हेडमास्तर, मिलिट्रीतली माणसे अि. मंडळींची अथे वस्ती दिसली.

कोपऱ्यावरच्या खोलीत अेक माणूस झोपला होता. हा परवाच्या युद्धात पाकिस्तान फ्रंटवर लढला होता. लढाअीत

बाँब पायाजवळ पडल्याने बोटे तुटली होती. ह्याला आता नेव्हीत घेतला आहे.

त्याच्या घरच्या माणसांनी पायावरचे पांघरुण जरासे दूर सारून पाय दाखवला. कोड फुटल्यासारखा पाय. बोटे नसलेला.

हा माणूस कामावरून परत येत होता. त्याला सर्वजण ओळखत असूनही समोरच्यांनी त्याला सोडले नाही. बरेच वडवून आत सोडले.

घरात अेक मुलगा निजला होता. तो अुठून सांगू लागला. हे समोर बसलेले चाळकमिटीचे अध्यक्ष. हे समोरच्या लोकांना समजवायला गेले की, आपल्याला अेकत्र राहायचेय, कशाला ही भांडणे? अेक माणूस काही बोलला असेल त्याची शिक्षा सगळ्या जमातीला का? त्यांना त्या लोकांनी बरोबर घेले. हे आम्ही वरून पाहिले. दोघेजण धावत गेलो. त्यांना सोडवले पण आम्हाला मार मात्र खावा लागला. त्यामुळे चार दिवस झोपून आहे.

दुसऱ्या अेकाचा पगार होता म्हणून तो त्याच्या फॅक्टरीत गेला. समोरचे लोक पाळत ठेवून तिथपर्यंत गेले. येताना त्याला गेटवरच अितरांनी. धरले, लुटले, मारहाण करून सोडून दिले.

‘दंगलीच्या काळात कोणकोण पुढारी मंडळी येऊन गेली?’

त्यावर अेक सांगू लागले. त्या काळात तर कोणीही आले नाही. नाही म्हणायला जालंदर कीर्तीकर नावाचा बौद्ध समाजाचाच काँग्रेस कार्यकर्ता मात्र पोलीस कमिशनरला घेऊन आला. सगळी परिस्थिती दाखवली. तुम्ही येण्यापूर्वी बी. सी. कांबळे येऊन गेले. आम्ही त्यांना सुनावले, ‘तुम्ही तेव्हा नाही आलात, आता कशाला येता?’ ते म्हणाले, ‘तुम्ही मला फोन का केला नाही?’ आता ह्या दगडांच्या माऱ्यात यांना फोन करायला कोण जाणार? रविवारच्या पेपरमध्ये यांनी काय वाचलं नसेल? आम्ही त्यांना आमच्या अडचणी सांगू लागलो तर ते म्हणाले, ‘मला असं सांगून काही माझ्या लक्षात राहणार नाही. काय सांगायचय ते लेखी द्या.’ असे आमचे पुढारी.

आमच्याबरोबर आलेल्या पंचाणव-मधल्या पंथरने सांगितले, आता मघाशी आमच्या तिकडे बी. सी. कांबळे आले होते. आम्ही त्यांना बोलू न देता परतच पाठवले. लोकांनी बी. सी. हटावच्या घोषणाही दिल्या.

चौपन्नवाल्यांचा निरोप घेऊन निघालो. बी. डी. डी. ला लागूनच आंबेडकर-नगर नावाची मध्यमवर्गीय हाअूसिंग

तर अ

सोसायटी आहे. तिथे जालंदर रेशनच राहतात. त्यांच्याकडे गेलो. ते सांगू विश्वा

मी काँग्रेस कार्यकर्ता. बांधले भंडारे अथे रहात. त्यांच्या यांच्या मी तयार झालो आहे. मला या कुणाले, अित्यंभूत माहिती आहे. माणूस? (ख माणूस मी ओळखतो. मुलांनी

त्या दिवशी रात्री पँथर्सच्या र्वी घ शेजारी मी अंधारातून सभा अेकत होरातक माझ्याबरोबर युवक काँग्रेसचा पदाधिकार म्हणा प्रेमानंद आवळे होता. महाराष्ट्र काँग्रेसचे सेक्रेटरी गोविंदराव आदिक होते. येवढेच काय आपले मंत्री, अंतुलेसाहेब पण गाडीत बसल्याबसल्या सभा अेकत होते. पण गडवड व्हायच्या आत ते गाडीने निघून गेले.

सभा व्यवस्थित चालली होती.

बाजूच्या कट्ट्यावरची माणसे ठरवून बसल्यासारखी बसली होती. आपापसात काही निरोपानिरोपीही चालली होती. मला ती माणसे माहीत होती. अथे समोरच दहाबारा बिल्डिंगमध्ये पोलीस राहतात. त्यांची मुले अथे या बाबतीत फार प्रसिद्ध.

नेहमी सभेच्या स्टेजच्या मागे बंदोबस्त असतो. तो फोर्स गोंधळाच्या आधी काही वेळ काढून घेऊन पलिकडे अुभा केला गेला. हे मला विचित्रच वाटले.

सभेला हजार दीड दोन हजार लोक असतील.

आमच्या काँग्रेस कमिटीचे ऑफिस-बरोबर स्टेजच्या लायनीतच आहे. सभेत आक्षेपार्ह कोणीच काही बोलले नाही.

दगडफेक सुरू झाल्यावर आम्ही आमच्या ऑफिसात शिरलो. तिथल्या पत्र टाकायच्या फटीतून बाहेरचा सीन पाहू शकलो.

बाहेर नुसता हलकल्लोळ चालला होता. आमच्या ऑफिसच्या आश्रयाला अेक पोरगा आला होता. पोलीस ऑफिसात घुसले आणि त्याला जबरदस्त मारत बाहेर ओढत नेले.

नंतर दुसऱ्या दिवशीपासून युद्धच सुरू झाले.

या सगळ्या प्रकारात पोलिसांचे वर्तन फारच वावगे होते. अथे सुर्वे आणि सावंत नावाचे अिन्स्पेक्टर आहेत. त्यांना मी कितीतरी वेळा म्हणालो की आधी अथल्या गुंड लोकांना पकडून आत घाला. आणि हे दोन्ही समाजाच्या बाबतीत करा. माझी हरकत नाही. पण व्हायचे ते अुलटच. दलितांच्या बाजूची दोनशेवर माणसे पकडली. आणि सवर्णांचा अेकही माणूस

(पान १६ पाहा)

ता

जमधील वर्ग. प्राचार्य प्रवेश रतात. वर्गातील गोंधळासंबंधी नावं सांगण्यासाठी ते अेका मुलीला रतात. आता वर्गातील मुलांची नावं ने भर वर्गात सांगून 'प्रिन्सिपॉलचा होणं कोण पत्करणार? ती बिचारी बाली घालून अुभी राहाते. यावर प्राचार्य म्हणतात, "अेवढी लाजू नकोस. मी तुला पाहायला आलो नाही. माझी बायको तुझ्यापेक्षा सुंदर आहे." या प्रकरणी नंतर बराच गहजब होतो आणि मुलं प्राचार्यांना जाहीर माफी मागायला लावतात.

आपल्या तक्रारी स्टुडेंट कौन्सिलच्या मॅबसॅटर्फे मांडणाऱ्या विद्यार्थ्यांना प्राचार्य म्हणतात, "तुम्ही त्या भाड्याजु अेजंटांतर्फे का येता? - मला डायरेक्ट भेटत जा."

बारामतीतील कॉलेज विद्यार्थ्यांची यशस्वी मोहीम प्राचार्य हटाव !

"अहो सर, १५ ऑगस्टला काही कार्यक्रम बसवायचे का?"

"बसवा ना. तुम्ही त्या सुव्याला भेटा." ('तो सुवें' म्हणजे हिंदी विषयात डॉक्टर मिळवलेले प्राध्यापक. विद्यार्थ्यां-देखत प्राध्यापकांचा अुल्लेख येणेप्रमाणे.)

"तुझे अुत्पन्न पाच पैसे का असेवा-मला स्टुडेंट अेड फंडातून मदत करायची नाही. काय म्हणणं आहे?"

"सर, माझा फॉर्म का अडवता?"

"तू हे अुद्धटपणे विचारू नकोस."

"सर, जर माझ्या हातून अुद्धटपणा झालेला असेल तर मी माफी मागतो."

"गप्प बस. अुद्धट मुलाने माफी मागायची नसते."

"तुम्ही मला काय करणार आहात? मी मेलो तरी खुर्ची सोडणार नाही. आणि तुम्ही निषेध करणार असाल तर मी स्वतःला ... जाळून घेईन!"

"जुने प्राचार्य डॉ. अक्कोळे प्रकृती-स्वास्थ्यासाठी आणि लेखन-वाचनाला भरपूर वेळ मिळावा म्हणून प्राचार्यपदाचा राजिनामा देऊन जयसिंगपुरला गेले. ('तेही मुलांच्या त्रासाला कंटाळूनच गेले' असा बोभाटा लोकल कमिटीचे अेक सदस्य करत आहेत. पण तो खोटा आहे.) आणि त्या ठिकाणी प्राचार्य म्हणून श्री. सनतकुमार भोरे आले. आल्या दिवसापासून गेले दोड वर्ष वरीलप्रमाणे अनेक 'गमतीशीर' घटना घडत होत्या. विद्यार्थी, विद्यार्थिनी, प्राध्यापक कोणाचाही अेकेरी अुल्लेख! अधूनमधून पद्धतशीर शिब्यासुद्धा! -

बारामतीतील तुळजाराम चतुरचंद कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांबद्दल बारामतीकरांना प्रेम आणि कौतुक आहे. बांगला देश, दुष्काळ अशा कठीण प्रसंगी ही मुले रक्तदान, गुप्तदान,

हे विद्यार्थ्यांना पटत नव्हते. त्यांनी प्राचार्यांना 'राजीनामा स्वीकारू नये' असे सांगितले. हे प्रकरण अशा रीतीने वाढण्यापूर्वीच मिटवले गेले.

परंतु सहनशीलतेलाही अखेर सीमा असते. कितीही झाले तरी तरुण रक्त आहे ते! १७ डिसेंबरला कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांनी जनरल सेक्रेटरी नंदू निकम यांच्या अध्यक्षते-खाली गावातील मारुतीच्या देवळात अेक सभा घेतली. या सभेत मुलांनी खुल्या दिलानं प्राचार्यांविषयी आपल्या तक्रारी मांडल्या. आणि १८ तारखेपासून प्राचार्य जोपर्यंत राजीनामा देत नाहीत तोपर्यंत बेमुदत संपावर जाण्याचा निर्णय घेतला.

१८ डिसेंबरला प्राचार्यांना अेक पाच कलमी आरोपपत्र विद्यार्थ्यांनी दिले. त्यात

त्यांच्या राजीनाम्याची मागणी करण्यात आली होती.

आणि त्याच दिवशी गावातून शांतपणे मोर्चा काढण्यात आला. १२०० मुलं आणि २०० मुली तीनतीनच्या रांगा करून मोर्चातून चालले होते. मार्गपुढं पोलिसांची गाडी होती. या मोर्चात प्राचार्यांविरुद्ध घोषणा दिल्या जात होत्या-

'प्रिन्सिपॉल हटाव- कॉलेज बचाव.'

'बाँडी मॅबसॅ- जागे व्हा-'

'प्रिन्सिपॉल भोरे- राजीनामा द्या.'

'राजीनामा- दिलाच पाहिजे.'

या मोर्चात मुलीसुद्धा असल्या- कारणानं अेकूण मोर्चाबद्दल गावाचं मत चांगलं झालं. हा मोर्चा अत्यंत शांतपणे पार पडला. याच दिवशी बारामतीतील बार असोसिएशनने अेक पत्रक काढून या मोर्चाला आणि अेकूण चळवळीला आपला पाठिंबा व्यक्त केला.

या मोर्चानंतर लोकल मॅनेजमेंट कमिटी खडबडून जागी झाली. बाँडी मॅबसॅनी विद्यार्थ्यांना 'गुरुवारी २० तारखेला सकाळी ११ वाजता कॉलेजवर निर्णय जाहीर करतो' असे सांगितले.

गुरुवार, ता. २० डिसेंबर. गावातील आठवड्याच्या बाजारचा दिवस! ११

वाजेपर्यंत मुलं कॉलेजच्या आवाराबाहेर घोषणा देत शांतपणे बसून होती. बाँडी मॅबर्सनी 'प्राचार्यांना तीन महिने रजेवर पाठवतो. राजीनाम्याचा पुढे विचार करू' असे सांगितले. मुलांना 'लेखी राजीनामा'च हवा होता. बाँडी मॅबर्सच्या तोंडी आश्वासनावर कोणाचाच विश्वास नव्हता. संतप्त मुलांनी फ्लॉग-दीड फ्लॉग अंतरावर असणाऱ्या प्राचार्यांच्या घराकडे धाव घेतली. पोलीस बरोबर होतेच. मुलं तिथं पोचल्यानंतर त्यांना समजलं की- 'लोकल कमिटीचे अंक सदस्य मुंबाकर. यांनी प्राचार्यांना पळवून नेलं' (खरं तर ही चक्क अफवा होती. सर आतच ते.) अर्थ काही मुलांचा तोंड सुटला आणि प्राचार्यांच्या घरावर दगडफेक सुरू झाली. टळटळीत दुपार, पोटातील भुकेचा डोंब, बाँडी मॅबर्सनी केलेला आश्वासन-भंग आणि त्यात ही पळवापळवीची अफवा! परंतु जनरल सेक्रेटरी नंदू निकम आणि दिलीप करे

'नवरंग क्लॉथ सेंटर'पाशी- तर 'नवरंग' जळून खाक झाल्याची बातमी मुंबाकरांच्या दुकानापाशी. प्रत्यक्षात मात्र दोन्ही दुकाने ठण्ठणीत शाबुत! काहीना ही सीमावादाचीच दंगल वाटली. 'कोल्हापूरतून ट्रकनी माणसं आलीत आणि अडप्यांची हॉटेलं जाळत सुटलीत' ही अंक अशीच सनसनाटी अफवा! बाजारकरू खेडुत मात्र या अफवांमुळे सैरावैना धावू लागले.

सर्व राजकीय पक्षाचे पुढारी मुलांना अतृप्तपणे 'मॅनेजमेंट' करण्यासाठी हजर झाले. परंतु मुलांनी त्यांना स्पष्टपणे 'नो, दवळाडवळ' असं बजावलं.

आणि याच दिवशी दुपारी चार वाजता नगरपालिकेत नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर, तहशीलदार पाठक, मॅनेजिंग बाँडीचे सभासद, पोलीस सब-अन्स्पेक्टर, नगरपालिकेचे अणुपाध्यक्ष आणि विद्यार्थी नेते यांची मिटींग झाली. 'प्राचार्यांना दीर्घ मुदतीच्या रजेवर पाठवायचे आणि नंतर त्यांना राजीनामा

अगोदर जर भेटले असते तर ३ होणाऱ्या या रोगाला ऑपरेशनच नसता. विद्यार्थ्यांनी यापुढे विश्वास की येथे जहांगीराची घंटा बांधले

प्राध्यापकांपैकी सगळ्यांच्याच कुलुप! अंक प्राध्यापक म्हणाले, 'नोकर. आम्ही काय बोलणार?' (खरं दुसरे प्राध्यापक म्हणाले, "मुलांनी शक्ती विधायक कार्यासाठी खर्ची घेईल. हवी." (मग केलं हे कार्य विघातक का?) आणखी अंक प्राध्यापक म्हणाले, "या प्रकरणी विद्यार्थ्यांची जास्तीत जास्त सहनशीलता दिसून आली. हे प्रकरण गेल्याच वर्षी कसे घडले नाही याचे आश्चर्य वाटते." (प्राध्यापक अगोदर बोलायलाच तयार नव्हते. परंतु 'ना ना करते' बोललेत ते असे.)

एका प्राध्यापकांचं मत असं, 'हे सगळं होण्याचं कारण Communication gap! मुलं आणि प्राध्यापक, प्राध्यापक आणि

ग्रामीण युवक आपले प्रश्न जागरूकतेने सोडवू शकतात...

व प्रकाश अिगवले या विद्यार्थी नेत्यांनी दगडफेक करणाऱ्यांना वेळीच आवरले.

हा सर्व प्रकार गावाबाहेर- कॉलेज आणि प्राचार्यांच्या घराकडे घडला होता. परंतु याच जमावाचे रूपांतर मोर्चात होऊन मोर्चा गावातून निघाला. मोर्चा गावात शिरल्यानंतर काही गुंड येऊन त्यात मिसळले. बाजारचा दिवस असल्याने गुंडांना हात धुवून घेण्यास ही संधी चांगली वाटत होती. मोर्चात गुंड शिरल्याचे लक्षात आल्यानंतर विद्यार्थी नेत्यांनी दुकानदारांना हात जोडून 'कृपया दुकाने बंद करा. नाहीतर गुंड गर-फायदा घेतील.' असे सांगितले. विद्यार्थ्यांचा 'बारामती बंद' करण्याचा मुळीच अदेश नव्हता. कारण मोर्चा संपल्यानंतर स्वतः विद्यार्थ्यांनीच दुकाने अडपण्यास सांगितले.

हा मोर्चा सल्लागार समितीचे चेअरमन जंबुकुमार शहा (सराफ) यांच्या दुकानासमोर आला. हे अवेढे मोठे सोन्या-चांदीचे दुकान 'अडपडे' असताना मोर्चा शांतपणे घोषणा देत पुढं गेला. तीच गोष्ट माणिकचंद तुळजाराम शहा यांच्या दुकानाची. विद्यार्थ्यांनी दहशतवाद, हुल्लडबाजी केल्याचे काही वर्तमानपत्रांतील वृत्त 'घादांत खोटे' असल्याचे बाँडी मॅबर्स, पोलीसखाते, नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर आणि गावातील व्यामाऱ्यांचे मत आहे.

परंतु या दरम्यान गावात अफवांचे अंकच पीक अठले, 'मुंबाकरांचं दुकान जाळलं' अशी अफवा पलीकडच्या रस्त्यावरील

द्यायला लावायचा' हे मॅनेजमेंट कमिटीने मान्य केले. मॅनेजमेंटचे तोंडी आश्वासन पुढ पाळले जातील याची जबाबदारी नगराध्यक्ष आणि तहशीलदार यांनी घेतली. आणि विद्यार्थ्यांच्या 'प्राचार्य हटाव' मोहिमेची समाप्ती झाली.

या मोहिमेबाबत अॅड. सुभाष ढोले यांनी विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. कॉलेजचे जी. अॅस. नंदू निकम, दिलीप करे, प्रकाश अिगवले, शिवाजी जगताप, काशिनाथ घोरपडे, लाला भोसले, बाळासो शिंदे, पारसमल ओसवाल, यशवंत दामोदरे अि. विद्यार्थ्यांचा ही मोहीम यशस्वी करण्यात पुढाकार होता. ० ० ० ०

लोकल मॅनेजमेंट कमिटीचे सेक्रेटरी डॉ. कोठारी यांना भेटलो. त्यांच्या घरीच त्यांचे मेव्हणे अत्यवस्थ असल्याने फारसं बोलता आलं नाही. डॉ. कोठारीचं म्हणणं असं, 'प्राचार्य असं वागत होते याचा आम्हाला पत्ताच नव्हता. आम्हाला आमच्या पाल्यांनीही ही गोष्ट कानावर घातली नाही.' सर्व बाँडी मॅबर्सनी हाच मुद्दा अगाळला. दीड वर्षे घरोघर प्राचार्यांविषयी चर्चा चालू असताना अकाही बाँडी मॅबरला याचा पत्ता नसावा हा मुद्दा कुणालाच पटणारा नाही.

चेअरमन जंबुकुमार शहा म्हणाले- 'प्राचार्यांची भाषा त्यांना भोवली. मानस-शास्त्राचे प्राध्यापक असूनही मुलांशी कसे बोलावे हे त्यांच्या लक्षात आले नाही याचे आश्चर्य वाटते. विद्यार्थी किंवा पालक हे

प्राचार्य, प्राचार्य आणि मॅनेजमेंट, मुलं आणि मॅनेजमेंट यांच्यामध्ये कोणत्याही प्रकारचा संवाद साधला गेला नाही. या मोर्चात राजकीय पुढाऱ्यांना विद्यार्थ्यांनी घुसू दिले नाही. ते बरं केलं.

बारामतीचे नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर यांनी विद्यार्थ्यांचा दंगलीशी विल्कुल संबंध नव्हता हे आवर्जून सांगितले. पोलीस-खात्यानेही हेच मत व्यक्त केले.

या 'प्राचार्य हटाव' मोहिमेमुळे ग्रामीण युवक संघटीतपणे आपले प्रश्न जागरूकतेने सोडवू शकतात हे स्पष्ट झालेले आहे. संघटीतपणे प्राचार्य हटवण्याचे महाराष्ट्रातील हे अपवादात्मक अदाहरण मानावे लागेल.

-मुकुंद टाकसाळे

मनोहर

पुढील अंकात-

मानवत खून कहाणी

पाने : ३२ • मूल्य ६० पैसे

या अंकात जागेअभावी दावा कोण्डके परि-चय प्रसिद्ध होऊ शकत नाही. विलगीर आहोत. हा लेख बहुदा १० फेब्रुवारीच्या अंकात प्रसिद्ध होतील.

ताः सिनेमासृष्टीस अलिकडेच 'कवी नीरज' यानी "कालखकी" म्हणून संबोधले होते त्यावेळी त्यांनी तीव्र प्रतिक्रिया व्यक्त केली. मृतः कवी नीरज यांना पुढे चित्रपट मिळणे कठीण झाले. परंतु अवेढ्याने आपल्या शक्ती लपू शकत नाही. कवी नीरज (प्रसिद्ध) शब्द अगदी बरोबर होता. आज आपल्या समाजव्यवसाय आर्थिक आणि नैतिक शिष्टाचाराचे अप्रसर क्षेत्र बनले आहे. त्यात तिळमात्रही शंका नाही.

आर्टिस्ट म्हणून त्यांचे अंधःकारमय जीवन प्रकाशाने अजळून निघणार नाही. फिल्म अद्योगातील मोठे कलावंत छोट्या लोकांसाठी मोठ्या अर्थाचे शब्दप्रयोग वापरतात आणि केवळ आपल्या शाब्दिक अुदारतेचा परिचय करून देतात, प्रत्यक्षात यापलिकडे ते जात नाहीत. वस्तुतः अेस्ट्राशिवाय कोणताच चित्रपट तयार होत नाही. हेच लोक रुपेरी पडद्यावर सैनिकांचा पोषाख घालून लढताना दिसत. तर कुठे हिरो-हिरोीनच्या अवतीभवती घोटालून त्यांचे

तरच साधारणतः अेका अेक्स्ट्राला महिन्यातून ८ ते १० दिवस काम मिळते. प्रायः हे लोक आपल्या मिळकतीचा काही हिस्सा सप्लायर्स आणि अेजंटाना देत असतात. सिनेमात अेक्स्ट्रा म्हणून काम करणाऱ्या तरुणीचे याशिवाय अनेक प्रकारे शोषण केले जाते. प्रोड्यूसराचे चमचे आणि युनीटमन्नील कित्येक लोकांच्या मनोरंजनाचे साधन बनून त्यांना राहावे लागते, आणि त्या बदल्यात हिरोीन बनविण्याची कोरडी आश्वासने त्यांना दिली जातात. मात्र नारकिय जीवन जगत असलेले 'अेक्स्ट्रा' लोक आपले तोंड अुघडू शकत नाहीत.

या संबंधात मध्यंतरी अेक विचित्र घटना घडली. अेका तरुण निर्माता दिग्दर्शकाने मुंबयीतील टी. व्ही.साठी अेक्स्ट्राचा गंभीर प्रश्न सादर करणारी "ये अंजाने" नावाची फिल्म तयार केली होती. ती फिल्म पाहून सिनेमाक्षेत्रात मोठे वादळ अुठले होते. आणि अेक्स्ट्रांना काम मिळणे कठीण झाले. या प्रसंगानंतर मोठ्या मुष्कलीने समझोता झाला; म्हणूनच बिचारे अेक्स्ट्रा आज आपले तोंड अुघडण्यास धाबस्तात.

अेक्स्ट्रांचे शोषणचक्र

मुंबयीतील अेका निर्मात्याने अेका 'अेक्स्ट्रा' तरुणीला गरज नसताना दिल्ली-हून आणले. त्याविषयक विचारणा केली असता तो म्हणाला "शंभर दिवसांच्या करारावर मी तिला आणले आहे. रोज मला कित्येक लोकांना ओब्लाजिज करावे लागते, आणि अेक तरुणी अेकावेळी ५०, ६० रुपयापेक्षा कमी घेत नाही. तेव्हा या तरुणीमुळे काही दिवसतरी मला कित्येक लोकांना ओब्लाजिज करता येतील. मुंबयीतील सिनेमा व्यवसायात सध्या अेक्स्ट्रांच्या आर्थिक आणि नैतिक शोषणाचे चक्र वेगाने फिरते आहे.

फिल्म अुद्योगाचा सारा आर्थिक डोल 'ब्लॅक मनी' वर चालला आहे. आज तेजीत असलेला टॉप कलाकार अेका चित्रपटासाठी ७ ते १५ लाखापेक्षा कमी घेत नाही. या रकमेतील अधिकतर पैसा 'ब्लॅक'मध्येच दिला जातो. क्रागदोपती हा करार केवळ दोनतीन लाखांअेवढा दर्शविला जातो. कलाकाराप्रमाणेच संगीतकाराचीही परिस्थिती हीच आहे. काळ्या पैशाचे काळे अुद्योग सतत चालू राहण्यासाठी, निर्माता हिरो-हिरोीन, संगीतकार यांना जो 'ब्लॅक मनी' देतो. तो अॅडजेस्ट करण्यासाठी त्याला सेट निर्माण खर्च वाढवून सांगता लागतो. शिवाय छोट्या कर्मचाऱ्यांकडून खोट्या

फिल्म संसार : भ्रष्टाचाराचा बाजार

फिल्म अुद्योगाचा सारा आर्थिक डोल 'ब्लॅक मनी'वर चालला आहे. आज तेजीत असलेला टॉप कलाकार चित्रपटासाठी जो पैसा घेतो त्यातला अधिकतर 'ब्लॅक मनी'च असतो.

गेल्या महिन्यात अभिनेता धर्मेन्द्र याने दिल्लीत आयोजित केलेल्या अेका पत्रकार बैठकीत कुणी अेकाने अेक्स्ट्राविषयक सहजच प्रश्न विचारला. त्याबरोबर धर्मेन्द्रने त्या पत्रकाराला अेक्स्ट्रांना ज्युनीयर आर्टिस्ट म्हणा असे म्हटले होते.

परंतु नावात काय ठेवले आहे असे 'शेक्सपीयर' म्हणतो अेक्स्ट्रांना ज्युनीयर

ग्लॅमर (glamour) वाढवितात, असे असले तरी सिनेमात अेक्स्ट्रांचे आयुष्य म्हणजे अेक वेगळाच जीवनसंघर्ष असतो. आज प्रथम श्रेणीच्या (First grade) अेक्स्ट्राला २६ रुपये तर द्वितीय श्रेणीच्या (second grade) अेक्स्ट्राला १३ रुपये प्रत्येक दिवशी वेतन मिळते. त्यात पुनः सप्लायर्स, आणि अेजंटाना खुश ठेवले

फिल्म अेक्स्ट्रांज्चा असाही वापर

व्हाअचसवर सहा घाव्या लागतात. हे व्यवहार सरास चालतात.

अिन्कमटॅक्स (Incometax) ला फिल्मी लोकांचे काळे धंदे माहीत असतात परंतु पुराव्यासकट त्यांना पकडल्याशिवाय. काहीच करता येत नाही. यापूर्वी अनेकदा फिल्मी लोकांच्या घरावर, लॉकसवर छापे पडले आहेत. लाखो रुपयांच्या नोटा, दागदागिने स्टार्सच्या बेडरूम, बाथरूम-मधून हस्तगत झाले आहेत. आपले काळ धन परत मिळविण्यासाठी फिल्मी लोक काहीही छोटे बोलण्यास नेहमीच तयार असतात.

काळचा धनाची पांढरी पावती

शेवटचा अपाय म्हणून माननीय मंत्र्यापर्यंतही धाव घेतात. काळचा धना-विषयक अेक हिरॉडीन म्हणते की, 'ते धन अमूक अेका देशाच्या राजाने तिच्या संरक्षणार्थ तिला दिले आहे' तर दुसरी आपल्या वकिलामार्फत सांगते की, 'हा सारा पैसा तिला तिच्या प्रेमिकांकडून त्यांच्या सेवेबद्दल अपहाररुपाने मिळालेला आहे. काळचा पैशाचे विष फिल्म अद्योगाच्या नसानसात भिनले असल्याने त्यापासून कुणाचीही सुटका नाही. प्रत्येकजण काळचा पैशाच्या वाहत्या गंगेत हात धुवून घेतात. हल्लीच अेका हास्य अभिनेता निमात्याला सत्तारूढ पक्षाच्या फंडासाठी सहस्रय करण्यास सांगण्यात आले. तेव्हा लगेच त्याने नोटाचे पुडके समोर केले. जेव्हा पावती देण्यात आली तेव्हा तो हसून म्हणाला.

"माझा बँक बॅलन्स नील आहे हा ब्लॅकमनी आहे. पावतीवर अेक शुभकांक्षी लिहा." अशा तऱ्हेने त्याला काळचा धनाची पांढरी पावती मिळाली.

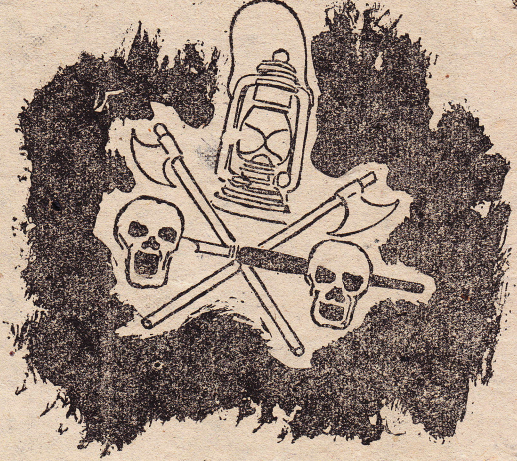
विशेषतः राजकीय पुढारी आणि नीतीमत्यांचा संबंध नसतो. परंतु हल्ली सेन्सॉर बोर्डचे सन्माननीय सदस्यही काळचा पैशाच्या किमयेपासून दूर राहू शकत नाहीत. कारण अलिकडेच नग्नसेक्सचे पण धार्मिक भावना दुखावणारे काही चित्रपट सेन्सॉरने संमत केले होते त्यास चांगलाच विरोध झाला. त्यामुळे आता सेन्सॉरकडे पाहण्याची सर्वसामान्यदृष्टी बदलली आहे. या संबंधात चौकशी केली जाणार आहे असे कळते.

हल्ली काळचा पैशाने सर्वच काही खरेदी करता येते. लेखकही वश केला जातो. पाठ्यांमध्ये अुंची मद्य पाजून विविध प्रकारचे अपहार व जाहिरातीची लालसा दाखवून निमति आणि वितरकांचे प्रसिद्धी अधिकारी त्यांच्या चित्रपटाची जास्तीत जास्त (चांगली वाडीत) पब्लिसिटी करून घेतात. ते म्हणतील तशी समीक्षणे

मानवतची खून-कहाणी : स्पाॅट न्यूज पुढील अंक वाचाच !

प्रिय दत्ता सराफ,
सप्रेम नमस्कार

तुमचा मजकूर जुळवत असतानाच फार भयानक अशा स्वरूपाचे खून पडले. तीन दिवस मानवतातच मुक्काम पडला. कडाक्याची थंडी आणि जेथे खून पडताहेत तेथेच- शेतात रात्रीचा मुक्काम. बरोबर कंदील आणि कुन्हाड. किती

थिल असेल याची कल्पना करा. वातावरणच असे- खून नुकतेच झालेले. झोपच येणे कठीण. मग मागील खुनांबाबत पोलिसांशी गप्पा मारत- अंधेमध्ये शेकोटी शेजारी, अंधेमध्ये शेतातून चक्कर. बरेच लिखाण त्याच कंदिलाखाली केलंय. परिणाम : झोपेचे खोबरे आणि थंडीमुळे ताप. पण थिल मात्र टेरिफिक ! आता काहीतरी होईल.. मग काहीतरी होईल असे सारखे वाटायचे. खुनी लोक आसपास तर वावरत नाहीत ना, ही थरकाप बुडवणारी भीती सतत मानगुटीवर...

तर हे निळू दामल्यांचे पत्र, चक्क मानवतहून लिहिलेले आणि तेही खुनांच्या 'स्पाॅट' वरून ! त्यांची 'मानवतची कर्मकहाणी' देखील हातात पडली आहे. सोबत पाच-पंचवीस फोटो. प्रदीर्घ कहाणी अेकाच दमात वाचून काढली. धीर धरणे शक्यच नव्हते ! डोके अक्षरशः चक्रावून गेले. ही कहाणी तुम्हीदेखील अशीच अेका दमात वाचणार आहात, आणि तुमचेदेखील असेच डोके चक्रावून जाणार आहे.

मानवाची अितकी भयानक हत्या आमच्यातरी वाचनात नाही. महाराष्ट्राच्या पोलिस खात्याचा देशात आणि परदेशातदेखील लौकिक आहे. मानवत जेसतेम दहा-पंधरा हजारचे खेडे. तेथे म्हातारी शिकली तरी सगळ्या गावाला समजावे. मग या तब्बल बारा खुनांचे काय ? त्यांना वाचा कशी फुटत नाही ? अेकेक आश्चर्यच वाटते. असो-

तर निळू दामल्यांनी निवेदन केलेली, मानवतची प्रदीर्घ कर्मकहाणी, भरपूर फोटोसह ३ फेब्रुवारीच्या, म्हणजे पुढच्याच अंकात प्रसिद्ध होत आहे. तोवर अणखी खून न पडोत किंवा यापुढे अजिबातच न पडोत ही प्रार्थना !

-संपादक

(Reviews) छा प ली जातात. अेखादाच निर्माता या प्रकारास अपवाद ठरतो. तेव्हा त्यावर सडेतोड टिका केली जाते.

फिल्म पत्रकार (Film journalist) सुद्धा यास तेवढेच जबाबदार आहेत. ग्लॅमर दुनियेच्या आसपास राहूनही ज्या पत्रकाराला धड खायला मिळत नाही. त्या पत्रकाराला फुटके अुंची मद्य आणि अपहार खरेदी करण्यात यशस्वी होतात. अेखादा स्वाभिमानी, ध्येयवादी पत्रकार जेव्हा स्वतःचा आत्मा विकण्यास तयार नसतो तेव्हा त्याच्यावर

अनेकप्रकारे दबाव आणण्याचा कसोशीने प्रयत्न केला जातो. जाहिरात बंद करणे, हे वितरकाच्या प्रसिद्धी अधिकाऱ्याच्या हातातील मोठे हत्यार समजले जाते. लहान प्रमाणात प्रसिद्धी होणाऱ्या पत्रपत्रिकांचे अस्तित्व जाहिरातीविना असंभव असते. कधीकधी तर मोठ्या वर्तमानपत्राच्या प्रतिनिधीवरही दाव आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. जेव्हा समिक्षक त्या प्रभावात यत नाही तेव्हा संपादकाशी संपर्क साधून समीक्षक बदलण्यास सांगितले जाते. परंतु (पान २१ पाहा)

रण व
जाते.
आची शय
हे. आपल
णि संघ
(प्रसि
गोप

चेहरा हा स्नेहभराचा, ममतेचा !

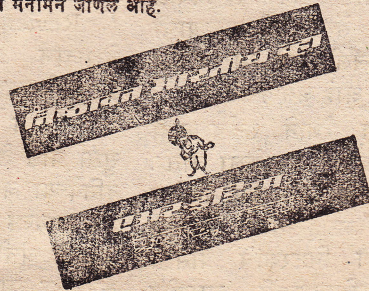
देशपरदेशाचा प्रवास आपण विमानाने करीत असता. पण हा विमानप्रवास केवळ साधा प्रवास नव्हे. हा सुमचा प्रवास मोठ्या स्वाभात, आरामात व्हायला हवा आणि आपल्यासारख्याच सुजनांच्या सहवासात.

आणि इथंच या प्रवासात आपल्यापुढे वावरत असलेल्या चेहऱ्याचा प्रश्न येतो. हा चेहरा स्नेहभराने ममतेने भरलेला हवा. आपल्याच भाषेत बातचीत करीत असावा; आहार विहार, संस्कृती या बाबतीत आपल्याशी एकरूप पावलेला असावा. आपल्या आवडीनिवडी त्याने जाणलेल्या असाव्या. असा हा आमच्या विमानांत तुम्हाला सतत भेटणारा चेहरा म्हणजे आमच्या विमान-परिवारिकेचा किंवा एअर होस्टेसचा !

तिच्यात असं काही आहे की जे वर्णन करून सांगता नाही येणार ! जे काही आहे ते तुम्ही समजू शकणार नाही, पण जाणू मात्र शकाल. त्याबद्दल स्तुती करीत नसला तरी मनोमन कृतज्ञ मानू राहाल ! आणि असे क्षण म्हणजे—ज्यावेळी भारतीय पद्धतीचं जेवण तिच्या हातून आपल्याला मिळत असतं किंवा आरामासाठी आणखी एकादी उशी ती आणून देत असते किंवा चहाचा आणखी एकादा कप, सुगंधी टॉब्ले—किंवा बालगोपाळांशी ती ज्यावेळी हंसत खेळत असते, आपली दिगवेद पद्धत देऊन आपली सेवा करीत असते !

इतर कोणत्याही एअर लाइनमध्ये लाभू शकणार नाही अशा स्नेहभाषाचा, गायाममतेचा वर्षाव आमची विमान-परिवारिका आपल्यावर करतांना आपल्याला आढळून येईल.

पुढील खेपेस आपण ज्यावेळी विमानप्रवास कराल, त्यावेळी आपल्या देशाच्या एअर लाइनचं अर्थात एअर इंडियाचं नांव अवश्य ध्यानांत ठेवा. भारतीय म्हणजे काय, त्यांच्या मुखावर स्मित कसं फुलविता येईल हे आम्ही मनोमन जाणलं आहे.

AL 4139

दोन वर्षांपूर्वी दादरला साहित्यिक समाजाचं काही देणं लागतं काय? यावर परिसंवाद झाला होता. संदर्भ युद्ध-काळाचा. त्यावेळी रमेश मंत्री यांनी अंक मासिक विधान केलं होतं. आमचा मराठी साहित्यिक खरोखरी कुणाचं देणं लागत असेल तर पाश्चात्य साहित्यिकांचा! पाश्चात्य साहित्यिकांचं मराठी साहित्यिकांवर अतिकं ऋण आहे की ते आजच्या काय, पुढल्या सात पिढ्यांना फेडणं शक्य नाही! असं अंक ऋण 'सत्यकथे'च्या जानेवारीच्या अंकात

इंग्लिश टू इंग्लिश व्हाया मराठी

छाया दातार या लेखिकेनं मान्य केलं आहे. छाया दातार या वेगळ्या तऱ्हेच्या कथा लिहिणाऱ्या, प्रथितयश लेखिका. त्यांनी सत्यकथेच्या दिवाळी अंकात 'वर्तुळाचा अंत' नामकं सुरेख कथा लिहिली होती. ती वाचून गप्प बसावं की नाही? पण आपल्याकडे अनेक माधव मनोहरसं आहेत. छाया दातारांच्या बाबतीत ही 'माधव मनोहरगिरी' अनिल किणीकर व रमेश टिकेकर यांनी केली. त्यांना ही कथा वाचून 'मार दु नॉर्थ' ही फ्रेंच शॉर्ट फिल्म आठवली. मग त्यांनी अपुद्याप करून पिक्चरची सिनॅस्पस मिळवली. अग्रजी संवाद मिळवले. त्या संवादांची वर्तुळाचा अंतमधल्या संवादाशी तुलना केली आणि हे सर्व प्रकरण 'सत्यकथे'कडे पाठवले. धन्य या संशोधनाची! अवेढ्या श्रमात अनिल किणीकरनी चार अनियतकालिके काढली असती आणि रॉय किणीकरनी अनेकदा मासिक बंद पाडून दाखवलं असतं!

तर हे पत्र छाया दातारना पाहिल्यास मिळाले की त्यांनी स्वतंत्रपणे 'सत्यकथे'कडे खुलासा पाठवला हे कळत नाही. परंतु त्यांनी आपण फ्रेंच शॉर्ट फिल्मचा आधार घेतल्याचे मान्य केले आहे! कथा पाठवतानाच हे नमूद करावयास हवे होते. निष्काळजीपणामुळे राहून गेले. असं त्यांनी कबूल केलं आहे. यानिमित्तानं अनेक आठवणींना अजुळा मिळाला. मार्ग रमेशचंद्र पाटकर या कवींनी सत्यकथेत अंक कविता लिहिली. ती अंक अग्रजी कवितेचं रूपांतर असल्याचं शरद मंत्री या दुसऱ्या अंका कवीनं अघडकीला आणलं. आपली कविता रूपांतरीत नसून स्वतंत्र आहे आपण आणखी चारआठ ओळी लिहिल्या होत्या त्या आपण खाली देत आहोत असा खुलासा रमेशचंद्र पाटकरनी केला. आणि त्या राहिलेल्या चार आठ ओळी खुलासेवजा पत्रात अुद्धृत केल्या. आमच्यासारखे कळलावे या खुलाशाने गार झाले! भली खोड मोडली शरद मंत्र्याची! पण कसलं काय हो! शरद

मंत्र्यांनी पुढल्या सत्यकथेत पत्र लिहून त्या राहिलेल्या चारआठ ओळीही रूपांतरीत असल्याचं नमूद केलं!

ग. दि. माडगूळकरांनी अंका दिवाळी अंकात अंक कथा लिहिली. ती अग्रिष्टमधल्या अंका कथेवर आधारित असल्याचे पत्र अिरावती कर्वे यांनी सत्यकथेकडे पाठविले. गदिमांनी स्पष्ट खुलासा केला माझी गोष्ट खरी आहे. (म्हणजे आधार घेतला ही गोष्ट!) मी ते मान्य करतो- हे उत्तम! अुगाच थातूरमातूर खुलासा नाय पायजेल!

रत्नाकर मतकरी यांच्या 'शय्या' या अंकांकिका संग्रहाला महाराष्ट्र सरकारचा पाचशे रुपयांचा पुरस्कार मिळाला. पुरस्कार पाचशे रुपयांचा असल्याबद्दल मतकरीने निषेध प्रगट केला. आपलं म्हणणं मतकरींनी महाराष्ट्र टाजिस्समध्ये मांडलं.

गंमत पुढंच आहे! जणू हे पत्र 'म. टा.'-नं आपल्याकडे पाठविल्याच्याच अविर्भावात गोव्यात वास्तव्य करून असणारे प्रल्हाद वडेर यांनी शय्या संग्रहातील अंक अंकांकिका रूपांतरीत असल्याचं पत्र 'म. टा.' कडे पाठवलं. 'म. टा.' चे अपसंपादक अितके ठुपार की त्यांनी मतकरींच्या तक्रारीवजा पत्राखाली 'वडेरचं पत्र छापलं! असली योजकता दुर्मिळच.

मात्र अंकदा-

पण असो, रम्य त्या आठवणी हे खरं;

पण कुठंतरी थांबलं पाहिजे. मु आधार घ्यायला हरकत नाही. अ पण तसं नमूद करायचं निष्काळ राहून जाता कामा नये! जोपर्यंत अ अग्रजी पुस्तकांची आयात होत जोपर्यंत आपल्याकडची काही मंड वाचण्याचा अपुद्याप करत आहेत शविलकी अुजेडात आणण्याचा

दाखवीत आहेत. तोपर्यंत संबंधितांनी काळजी घेणे उत्तम! मराठीत अंका कथाकारांनी लेखनाची सुरुवात केली. निष्काळजीपणे केलेल्या चुकीने! झालं ती चूक कुणीतरी त्यांच्या पदरात घातली आणि ते त्यांनी अितकं मनाला लावून घेतलं की, त्यांनी कथालेखन बंद केलं. परिणामी अनेक चांगल्या पाश्चात्य कथा मराठीत यायच्या राहिल्या!

कधीकधी भीती अशी वाटते की अशा आधारित कथेचं उत्तम कथा म्हणून अग्रजीत पुन्हा भाषांतर झालं. दिलीप चित्रेसारख्यांनी 'अर्थालंजी'मध्ये तिचा समावेश केला तर विचारा मूळ लेखक गोंधळून जायचा! तसं झालं तर मात्र अंक गोष्ट होतील. वर्तुळ पूर्ण होतील. वर्तुळाचा खरोखरी अंत होतील.

- पंचाक्षरी

ज्यूदो : एक खेळ

ज्यूदो हा खेळ खराच !

पण या जिद्दीच्या तरुण पिढीपुढे

शस्त्र न वापरताही

आत्मसंरक्षण कसे करावे

हे पटवून देणारे पुस्तक. . . .

संकलक : दि. मा. प्रभुदेसाई

पुरस्कार : बाळासाहेब ठाकरे

किंमत ३ रुपये

केशव भिकाजी ढवळे, गिरगांव, मुंबई ४

गल

पान ८ वरून

ही. वास्तविक दलित संख्येने तिनी वेढलेले. सवर्णांना लालबाग-सगळ्याची कुमक. दलितांच्या बाहेरचा त्यांचा अक माणूसही शकत नाही अशी परिस्थिती. कसेपंचेचाळीस कलम लागू करण्या-तेच. दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्यांना गाठले. त्यांना शरद पवारांना पायला लावले. पण ते म्हणाले, अलेक्शनचे दिवस आहेत. अगुीच अकशेचवेचाळीस नको. संध्याकाळी चव्हाणांची सभा पली-कडच्याच जांबोरी मैदानात होणार होती. तिथंही मी पोलीस कमिशनरना सांगित होतो, आमची माणसं मरत आहेत. तातडीची अुपाययोजना करा. तेव्हा कुठे या अकड्या सापडलेल्या बिर्लिंगला पोलीस संरक्षण मिळाले. नंतर गच्चीवर पोलीस अुभे केले गेले. चव्हाणांची सभा तिकडे चालू असतानाच अकडे दगडफेक चालू होतीच. शेवटी सभेनंतर अकशेचवेचाळीस लागू झाले.

‘सभेत गवई, भैय्यासाहेब आंबेडकर होते ना?’ ‘ते पण तेही समोर येवढे चाललेले असूनही अकडे आले नाहीत. दंगल शमल्यावर पुढारी आले. मंत्री आले. अुमेदवार आले. पण चाळीतून कोणी फिरलेले मला माहीत नाही. गाडीतून येत. कॉलनीला चक्कर टाकून निघून जात. लोकांना धीर कोणी दिल्याचे अकले नाही.’

‘या दंगलीमागे कोणकोण आहेत?’ ‘दंगल करायला सगळे अक झाले. काँग्रेस असो, जनसंघ असो, शिवसेना असो नाहीतर कम्युनिस्ट असो. या वेळी आपसातले वैर विसरून सगळे सवर्ण आम्हाला चोपायला अक झाले होते. अेरवी मराठ्या-मराठ्यात किती भांडणे आहेत. त्या समोरच्या, बिर्लिंगच्या गंगवे त्यांच्या शेजारच्या बिर्लिंगशी नेहमी भांडण असते. दोन्ही बिर्लिंग मराठाच. नेहमी आपसात दगडफेक चाललेली असते. पण यावेळी तेही अक.

अकदा तर चिडून मी पोलीस कमि-शनरना म्हटले, तुम्हाला आमचे संरक्षण करता येत नाही ना, मग निदान दीनतीन तास तुम्ही तिथला तुमचा पोलीस फोर्स काढून घ्या. आमचं आम्ही बघून घेतो. ते परवडेल. आमचे लोक किती लढाऊ आहेत ते तरी दिसले.

मी कमिशनरना हेही म्हटलं की, त्या शनिवारी रात्रीच्या सभेनंतर ढालेबरोबर अितर जी निरपराध माणसे पकडलीत त्यांना कशाला त्रास देताय? जे पँथरचे कार्यकर्ते असतील त्यांची सगळ्याला तयारी असेल.

पण सभेच्या तिथे होते, म्हणून पकडलेल्या बाहेरच्या गोरगरीबांनी काय गुन्हा केलाय? दहा तारखेला पगार आणि हे आत अडकलेत. यांच्या घरी आज चुली बंद आहेत. पण त्यांच्यावरच्या केसेस अजूनही काढल्या जात नाहीत. त्या धामधुमीत अका आंधळ्या-लाही पकडले. हा आंधळा कसा दंगल करणार? आम्ही त्याला नंतर सोडवून आणले. घाओ-गर्दीत चूक होते. पण पुढे त्याचा जबाब घेणाऱ्या, चार्जशीट ठेवणाऱ्या सबअिस्पेक्टरला हे साधे सुचू का नये?

बी. डी. डी. तली दलीत माणसे आजही बाहेर पडू शकत नाहीत. गिरणी कामगारांचा संपच आहे तेव्हा त्यांचा काही प्रश्न नाही. पण अितर नेते चार दिवस कामावरही मेले नाहीत. पगार घ्यायलाही जाऊ शकत नाहीत.

मी कीर्तीकरना विचारले, तुमच्या भंडारेसाहेबांच्या वेळी या चाळीमध्ये अशीच दंगल झाली होती ना?

सांगतो. त्यावेळी समोरच्या जांबोरी मैदानापलोकडे काही क्वार्टर्स आहेत तिकडे म. गांधी अुतरले होते. आणि प्रसिद्धी मात्र गांधी हरिजन वस्तीत अुतरले आहेत अशी केली जात होती. भंडारे आणि त्यांच्या मित्रांनी मोर्चा काढून गांधींना काळी निशाणे दाखवली. मोर्चा परतत असता सवर्णांचा त्यावर हल्ला झाला. पुढे पंधरा दिवस तुंबळ दंगल चालली होती.

‘तेव्हापासून ही तेढ आहे का?’

‘हो. त्याचे अुट्टे त्यांनी आत्ता काढले. तो राग मनात होताच. सवर्ण लोक अुट्टे काढल्याशिवाय स्वस्थ कसे बसतील?’

‘अिथे दलितांच्या अिमरती वेगळ्या कशा?’ ‘त्या पहिल्यापासूनच तशा आहेत. अहो आत्तासुद्धा संमिश्र वस्ती जमत नाही. त्याकाळी तर कसले जमते? पुन्हा प्रत्येकाचीच आपल्या माणसाजवळ राहण्याची वृत्ती असते.

शेवटी निघताना त्यांनी सांगितले, मी पेपर्सच्या प्रतिनिधींना दुसऱ्या दिवशी सत्य माहिती सांगितली. ती मराठ्यात छापून आली. अिथले लोक चिडले. मला मर्डरच्या धमक्या येत आहेत. मला खाली घेराव करून ते लोक विचारीत होते की ही माहिती तुम्ही बाहेर का दिलीत? मी सांगितले आमच्या आयाबहिणीं समोर तुम्ही पँट काढून शरीर प्रदर्शन करता, मी काय गप्प बसू काय? खरं बोलल्याबद्दल मरायचं झालं तरी मरेन. पण ही दादागिरी सहन करणार नाही.

मी काँग्रेसमध्ये, मंत्र्यांबरोबर कधीमधी दिसतो म्हणून पोलीस अधिकारी माझ्याशी

टरकून असतात. गोड बोलतात. पण करायचे ते करतात. त्यांना मी तोंडावर म्हणालो, ‘साहेब, तुम्ही तोंडीन बोलत नाही, ××× बोलता.’ काय करू? अशा वेळी हेच अपशब्द तोंडात येतात.

त्यांचा निरोप घेअून निघालो.

या दंगलीत पोलीसांच्या मुलांनी मोठ्या प्रमाणावर भाग घेतल्याचे सगळ्यांच्या सांगण्यात येत होते. पोलीसांच्या तिथल्या अिमरती ही सगळ्या कॉलनीचीच डोकेदुखी आहे. कारण ही मुले नेहेमी गुंडगिरी करतात आणि त्याविरुद्ध जवळच्या वरळी पोलीस चौकीवर कोणी तक्रार केली तरी त्याची कोणी दखल घेत नाही. कारण ही पोलीसांचीच मुले. चुकून कोणी सापडलाच तर त्याची लगेच सुटका.

त्या लायनीत राहणाऱ्या अका दलित पोलीसाला तो ड्रेसमध्ये असताना या पोरांनी मारले. त्याचे नाव, बक्कल नंबर मला माहीत आहे. परवाच्या दंगलीत सगळ्यात गंभीर गोष्ट अशी की त्यांनी आपापल्या बापांचे पोलीसी गणवेश (प्रत्येक पोलीसाकडे दोन गणवेश असतात.) चढवून दंगल केली. दगड-फेक केली. या प्रकाराची दखल पोलीसखाते घेअील ही आशाच भावडी. पण पत्रकारांनी तरी घ्यायला पाहिजे होती. आजवर पोलीस ही कायदा, सुव्यवस्था राखणारी संस्था म्हणून पाहात आलो. त्याची ही ‘खासगी’ बाजू या निमित्ताने पाहायला मिळाली.

वॉलकॉट गँग नावाची गँग तिथे अस्तित्वात आहे आणि ती राज्य करते. त्यात ही मुले बरीच आहेत. चौपाटीवरच्या कपल्सना लुटणे, मटका, दारू अि. व्यवसाय करणे हा त्यांचा कार्यक्रम. अशा गँगजना सध्या राजकीय आधार मिळतो तसा यांना आहे. अेव्हाना अंधार पडू लागला होता.

वरळी नाक्यावरून युक्रांदचा ‘दलितां-वरील पोलीसी अत्याचाराच्या निषेधार्थ’ मोर्चा निघणार होता. तिकडे जायचे होते. म्हणून निघालो. अेकेक-चाळ मागे पडत होती. सिमेंटच्या बी. डी. डी. चाळीतले अंतरंग किती अनपेक्षित होते. अेरवी ते समजले नसते.

वरळी नाक्यावरचा गजबजता रस्ता. दंगलीची अिथे कसली नावनिशाणीही नव्हती. समोरच्या फूटपाथवर युक्रांदचे चाळीसपन्नास कार्यकर्ते अुभे होते. हातात बरेचसे फलक होते. पुढे युवक क्रांतीदलाचा बॅनर होता. बरोबर कीर्ती कॉलेजचे तत्त्वज्ञानाचे प्रा. मे. पुं. रेगे तिथे होते. दलित साहित्यिक बाबूराव बागूल आणि दया पवारही होते.

पार्ला कॉलेजचे तत्त्वज्ञान विभागाचे मुख्य प्रा. केळशीकर तिथे आले होते. ते ढालेच्या त्या सभेला प्रथमपासून शेवटपर्यंत

हजर असल्याचे कळले. म्हणून त्यांना भेटलो. केळशीकर हे पन्नाशीचे, कुश, पांढऱ्या कपड्यातले चष्मा घातलेले गृहस्थ.

ते म्हणाले, 'तुम्ही आजच्या नवाकाळ मधली नामदेव ढसाळची मुलाखत वाचलीत कां?'

मी हो म्हटले. त्या मुलाखतीत आम्ही हिंदू देवदेवतांसंबंधी त्या सभेत काहीही बोललो नव्हतो. असे म्हटले होते. आणि काय काय बोललो तेही सांगितले होते. ती राजकीय पक्षांवरील टीका होती.

केळशीकर म्हणाले, 'त्या मुलाखतीत म्हटलेले संपूर्ण सत्य आहे. ती मुले प्रक्षोभक, आक्षपार्ह काहीच बोलली नाहीत. देवदेवतांचा विषयच निघाला नाही.'

मोर्चा निघायच्या बेतात असताना पोलिसची जीप थांबली. हेलमेटधारी अन्स्पेक्टर खाली उतरले. विचारू लागले. तुमचा लीडर कोण? हुसेन दलवाही पुढे झाला. अन्स्पेक्टर म्हणाले, 'तुम्ही कुठल्या रस्त्याने जाणार? ह्या अिकडे बी. डी. डी. कडे जाणाऱ्या रस्त्याला १४४ लागू आहे. तिकडे जाता येणार नाही. तुम्हाला फक्त सरळ जाऊन परत येता येतील.'

'आम्हाला अमुक रस्त्याने जायचे आहे.'

'तो बंद आहे.'

'काही वेळापूर्वी काँग्रेसचा निवडणूक मोर्चा तिथून गेला होता.'

'त्यांनी आधी परवानगी घेतली होती.'

त्यावर थोडीशी बाचाबाची. नंतर रेग्यांची मध्यस्थी. शेवटी सरळ जाऊन परत यायचे ठरले.

घोषणा सुरू. मोर्चा चालू लागला.

चौक ओलांडला असेल नसेल तोच अेक पोलीस जीप समोर येऊन अुभी राहिली. असि. पोलिस कमिशनर बलसारा उतरले. हुसेन पुढे होता. त्याच्या छातीवर बोट पिस्तुल-सारखे ठेवून ते म्हणाले, 'आय से, यू डिस्पर्स फॉम हियर.'

'तुमच्या अन्स्पेक्टरने आखून दिलेल्या रस्त्यानेच आम्ही जात आहोत.'

'कोण अन्स्पेक्टर?'

सगळ्यांनी त्या अन्स्पेक्टरकडे बोट दाखवले. त्याने ओशाळगत होऊन मान झुकवली.

बलसारांनी त्याच्याकडे बघून हात अुडवला आणि अिकडे बघून ओरडले, 'आय से, यू डिस्पर्स, अिट्स माय ऑर्डर.'

पोलिसांनी हुसेनला धरले. गाडीत टाकायचा प्रयत्न केला. त्याने बैठक मारली. मोर्चातल्या अितरांनीही बैठक मारली. पोलिस व्हॅन येऊन अुभी राहिली. कोबाकोंबी सुरू झाली. बघ्यांची गर्दी जमली.

- डॉ. आंबेडकर रस्त्यावर मोर्चाची पळापळ झाल्यानंतर पडलेला वहाणांचा खच.

गाडी गली. रेग, बागूल, केळशीकर आणि आम्ही वरळी पोलीस स्टेशनला गेलो. बलसारांसमोर त्या भागातले काँग्रेस आमदार शरद दिघे बसले होते. त्यांनी रेग्यांची त्यांची ओळख करून दिली.

बलसारा म्हणाले, 'अमुक रस्त्यावर १४४ आहे की नाही हा प्रश्न नाही. या वरळी भागात टेन्शन निर्माण होता कामा नये, ही पोलिसांची जबाबदारी आहे. प्लीज अंडरस्टॅंड अवर पोझिशन.'

रेगे अुठता अुठता त्यांच्या नेहमीच्या शांत आवाजात शिकवण्याच्या सुरात म्हणाले, 'देअर आर मेनी थिंग्ज अिन द वर्ल्ड- रेग्यांनी वाक्य तोडले.

बलसारा येस-येस म्हणून मान डोलवीत होते. '... वुअिच पोलीस कान्ट अंडरस्टॅंड' रेग्यांनी वाक्य पुरे केले.

- मारपीट झालेला अेक तरुण.

बलसारा आ करून बघतच राहिले. आम्ही तिथून बाहेर पडलो.

रिपब्लिकन पार्टीचे सुमंत गायकवाड ह्यांना भेटायला त्यांच्या नायगावमधल्या ऑफिसात गेलो.

त्यांची दंगलीबद्दलची थिअरी अशी. ढालेच्या त्या सभेच्याच वेळी पलीकडे जनसंघाची सभा चालू होती. ती संपवून लोक अिकडे आले तेव्हा ही गडबड झाली. कारण ढसाळचे भाषण 'कडक' असूनही त्याच्या भाषणाच्या वेळी काही झाले नाही. कारण त्या वेळी ही मंडळी येथे नव्हती.

झाल्या गडबडीचा फायदा जनसंघालाच मिळणार. कारण रिपब्लिकनांची काँग्रेस-बरोबर युती होती. त्यातली जवळजवळ सगळी मतं काँग्रेसला गेली असती. मधल्या दंगलीनं ती विशेषतः पोलिसांमुळे काँग्रेसविरुद्ध झाली. पण जनसंघ, हिंदू महासभा किंवा कम्युनिस्ट यांच्यापैकी कोणालाही मतं टाकणं गैरसोयीचं. म्हणून जी मतं कमी झाली ती काँग्रेसची. दलित पंथरच्या निवडणूक बहिष्काराविषयी काय वाटते?

आम्हाला त्यांनी अेकदा नीट विचार करावा असे वाटते. याच निवडणुकीवर बहिष्कार की सर्व निवडणुकांवर बहिष्कार? तसे असेल तर कधी नव्हतं तो मतदानाचा हक्क आपल्या लोकांनी मिळवला तो सोडायचा कां? तो हक्क वापरून आपल्या समाजाला सत्तेचा आणि सवलतीचा लाभ मिळतो तो घ्यायचा की नाही? असे प्रश्न निर्माण होतात.

दुसरे असे की त्यांनी आपले मित कोण ठरवले पाहिजे. मग आम्हाला त्यांना मदत करायची की नाही ते ठरवावे लागेल.

मी म्हटलं, पण ते तर तुमच्यावर अुघडपणे टीका करतात.

ते म्हणाले, पण ते असंही म्हणतात, की दोन्ही गटांनी अेकत्र आलं पाहिजे. याचा अर्थ

दलित पँथरचा मोर्चा. (डावीकडून) पहिले वार्ताहराच्या कामगिरीवर 'मनोहर'चे डॉ. अनिल अवचट, तिसरे आणि चौथे पँथर-नेते ज. वि. पवार आणि अर्जुन डांगळे

आमची फाटाफूट त्यांना पसंत नसली तरी आमचे नेतृत्व त्यांना मान्य आहे.

त्यांच्याबरोबर जेवण घेतले. आणि कोर्टात आलो.

राजा ढालेला जामिनावर सोडण्याचा हुकूम झाला असल्याची बातमी कळली. त्यांचे वकील जयंत प्रधान यांचे सहाय्यक अॅड. सुनील दिघे भेटले. त्यांना पोलिसांनी त्या सभेतल्या राजाच्या भाषणाचा वृत्तांत कोर्टा-पुढे ठेवला का म्हणून विचारले. त्यांनी 'हो' म्हटले. त्यांना तो वाचायला मिळाला. त्या रिपोर्टातही वृत्तपत्रात रिपोर्ट झालेली वाक्ये नव्हती, असे त्यांनी सांगितले.

दलित पँथरतर्फे नायगावच्या देवुरूखकर चौकातून मोर्चा निघणार होता. त्या ठिकाणी जायला निघालो. वाटेत अेक दलित पँथरचा कुठल्यातरी शाखेचा दीडदोनशेंचा मोर्चा देवुरूखकर चौकाकडे चालला होता. दादर स्टेशनकडून आंबेडकर रस्त्यावर मोर्चा येताना कोपऱ्यावरच्या अिमारतीवरून (तिच्यात खाली हॉटेल आहे) वाटल्या आणि काही दगड आले. थोडी गडबड झाली. पण मोर्चा लगेच पुढे जमा होऊन सुरळीत निघून गेला. हे अर्ध्या मिनिटात घडले. पण तेवढ्यात अर्ध्या अेक फर्लांगतली दुकाने भराभरा बंद झाली.

काही धाडशी लोक अर्धे शटर उघडे ठेवून काय झाले बघत होते. पाच मिनिटांनी सर्व व्यवहार पूर्ववत चालू झाले.

मोर्चा निघायच्या ठिकाणी पोचलो.

बरीच गर्दी जमली होती. पोलिसांच्या तीनचार व्हॅन्स, अेकदोन जीप्स अुभ्या होत्या. तो भाग बी. डी. डी. चाळीचाच होता. अिमारतीचे डिझाइन अगदी वरळीच्या बी. डी. डी. चाळीसारखेच.

अिथही काही अिमारती बौद्धांच्या असाव्यात. कारण त्या अिमारतीपुढे खाटा टाकून त्यावर पाण्याच्या घागरी ठेवून तिथल्या लोकांनी मुलांच्या पाण्याची सोय केली होती.

वातावरणात प्रचंड गडबड होती.

पलीकडच्या मैदानात बरीच मुले बसली होती. अेकजण मेगॅफोनवर घोषणा देत होता. मुंबजीतल्या निरनिराळ्या विभागातल्या अपुनगरातल्या शाखा येऊन सामील होत होत्या. मोर्चात सगळी तरणीबांड मुले होती. तिशीपुढचा कोणी माणूस तिथे दिसत नव्हता. दलित पँथर झिंदाबाद, राजा ढाले झिंदाबाद करीत सर्व मोर्चे येत होते. घोषणा द्यायची पद्धत शिवसेना टाजीप होती.

चेंबूर शाखेच्या मोर्चावर चेंबूरमध्ये आणि गोरेगाव शाखेच्या मोर्चावर गोरेगावमध्ये दगडफेक झाल्याचे मुले सांगत होती.

राजा ढाले सुटून अिथे येण्यासाठी सर्वजण वाट पाहत होते.

अेका पेपरचे फोटोग्राफर तिथे येऊन दाखल झाले होते. त्यांची ओळख करून घेतली. ते जातीने सर्वर्ण होते. त्यांच्याशी बोलताना वरळी दंगलीचा विषय काढला. ते म्हणाले, देवदेवतांची निंदा नालस्ती करतात हे. यांना असेच शासन घडायचे. अहो, यांना अितक्या सवलती दिल्या तरी अजून हव्याच आहेत. अेकदा सांगा की तुम्ही आम्हाला येवढ्या सवलती द्या. तेवढ्या देऊन टाकू. म्हणजे देवदेवतांची निंदानालस्ती तरी करणार नाहीत.

साध्या वेषातली सी. आय. डी. ची माणसे अेकत्र अुभी राहून मजा मारीत होती. अेकदोघांतिघांच्या डोक्यावर फरकप होती. सी. आय. डी.चाही नकळत युनिफॉर्मच झाला होता. हेल्मेटधारी सब-अिन्स्पेक्टरांचाही वेगळा कंपू पडला होता. ते मधूनच पोरांना अजून निघायला किती वेळ आहे हे विचारीत.

जाडाजुडा आणि अुंचापुरा लतीफ खाटीक हा अेक दलितमय होअून गेलेला मुस्लीम तरुण. हा सिद्धार्थ वसतिगृहावरच राहतो. हा असला की मोर्चाला फार जोर येतो. हा अिथेही हजर होताच.

पँथर नेते भूमिगत होते ते मोर्चात प्रकट होणार असल्याचे अेकत होतो. भाजी शिगरे मोर्चा निघतानाच, ज. वि. पवार मोर्चा नायगावातून आंबेडकर रोडवर येताना, अविनाश म्हातेकर हिंदमाता टांकीजवळ आणि शेवटी नामदेव ढसाल भारतमाता टांकीजपाशी प्रकट होऊन मोर्चात सामील होणार होते. साडेबाराला निघणार म्हणून जाहीर झालेला मोर्चा चारच्या सुमारास निघाला. मोर्चाला खूपच मोठा प्रतिसाद मिळाला होता. निघतानाच दहा ते बारा हजार लोक होते.

मोर्चापुढे त्याच कॉलनीतून बोलावून आणलेल्या तीसचाळीस दलित स्त्रिया होत्या. त्यांच्यात तरुण रक्त फारसे नव्हते. बहुतेक मध्यमवयीन होत्या. मोर्चात नुकताच प्रकट झालेला भाजी शिगरे होता. सगळ्या कॉलनीला फेरी घालून मोर्चा आंबेडकर रोडला आला. अेव्हाना बायकांपुढेही चालणारा पँथर्सचा ग्रुप तयार झाला होता.

मला कोणी हळूच येऊन म्हणत होते, की गच्चीवर लक्ष ठवायचे. दगड मारणारे तिथं असतात. मोर्चाच्या पुढे, मधे आणि शेवटी अेकेक अशा पोलिस व्हॅन्स चालल्या होत्या. पुढच्या व्हॅनमध्ये पत्रकार, फोटोग्राफर्स बसले होते. मोर्चाचे फोटो काढीत होते. त्यांनी कॅमेरे रोखले की आघाडीचे पँथर्स अधिक छाती फुगवून घोषणा देत.

अक ओळखीचा पत्रकार म्हणाला, मला आताच अेका सब-इन्स्पेक्टरन सांगितले की 'तु आत चाल मोर्चातन. पण पुढे लक्ष्मी कांटेजपासून पोलिस व्हॅनमध्येच राहा.' त्याअर्थी पुढे काहीतरी गडबड आहे. मी म्हटलं, बघ या.'

दाढी वाढलेला, केसाला तेल नसलेला अेक तरुण माझ्याकडे बघून हसला. काही वेळानंतर ओळखले, हा न. वि. पवार. त्याला म्हटले, मोर्चा तर जोरदार आहे. कुठे काम करतोस? सरकारी नोकरीत वगैरे आहेस काय?

तो म्हणाला, मी बँक ऑफ इंडियात आहे. पण आता येवढे झाल्यावर तिथेही मला ठेवणे शक्य नाही. आता पूर्ण वेळ पॅथरचेच काम करणार.

लतीफ खाटीकच्या जोरदार घोषणा चालू झाल्या होत्या. डोक्याला मुकुटासारखा वर टोक काढलेला रुमाल बांधला होता. बोल दलिता... हल्ला बोल. बोल मजुरा... हल्ला बोल. बोल किसाना... हल्ला बोल. चातुर्वर्ण्यपर हल्ला बोल. जमीनदारीपर-हल्ला बोल. हल्ला बोल. भात्री हल्ला बोल. बोल दलिता हल्ला बोल.

सगळे फास्ट काम होते.

मोर्चा रोडवर येताना पोलिस जीप आली तिच्यात कालचे बलसारा आणि कापडिया होते. त्यांनी इन्स्पेक्टरसंना सूचना दिल्या. मोर्चाचा मार्ग दिलेला नव्हता. वळायचे असले की पुढची मुले सांगत आता आम्ही वळणार आहोत की मग पुढची पोलिस व्हॅन, जीप तिकडे वळे.

गोरापान, अंच, दाढी वाढलेला अविनाश महातेकर सामील झाला. आणि शेवटी भारत-मातेपाशी नामदेव ढसाळही आला. ढसाळ हा पंचविशीचा, सडसडीत, हनुवटीच्या टोकाशी दाढी राखलेला तरुण.

ढसाळ आल्यावर तो घोषणा देऊ लागला. त्यामुळे मोर्चाच्या पुढच्या भागात आणखीच चैतन्य आले. घोषणा ध्यायच्या गडबडीत होता म्हणून बोलता आले नाही. जरा पुढे गेल्यावर बोलू असा विचार केला.

मी पुढच्या रांगेतून चालत होतो. बरोबर ज. वि. पवार आणि अर्जुन डांगळे होते.

तेवढ्यात समोरच्या अंच, जुन्या अमारतीवरून पहिला दगड आला. मला तर पहिल्यांदा पक्षीच अुडतोय असे वाटले. पण तो वेगाने आमच्या जवळ येत मोठा होणारा सिमेंटचा तुकडा होता. मुले दगड-दगड असे ओरडून जरा पांगू लागली. पण गर्दीमुळे पांगायलाही जागा नव्हती. तो दगड अेका मुलाला कानशिलाच्या जरा वर लागला.

साप्ताहिक मनोहर : २७ जानेवारी १९७४

- दंगलीतील अेक बळी.

मारपीट झालेल्याची जमावाकडून देखभाल.

खाली येअीपर्यंत त्या दगडाचा जोर येवढा झाला होता की तो मुलगा त्यामुळे रस्त्यावर जोरात आपटला. तिकडूनही त्याचे डोके फुटले. क्षणातच शर्टचा वरचा भाग रक्ताने भिजून गेला.

तिथल्या चारपाच मुलांनी त्याला अुचलून बाजूच्या अेका दुकानाच्या कट्ट्यावर झोपवले. नेताना रक्ताचे थेंब खाली गळत होते.

तेवढ्यात मागेही मोठा ओरडा झाला. म्हणून तिकडे धावत गेलो. अेक दगड येअून

पडला होता. दुसरा माझ्या समोर रस्त्यावर आदळून फुटला.

अेव्हाना दुकाने, रस्त्यावरची रहदारी. अितर आवाज... सगळ चिडीचाप झाले, होते.

पोलिसांनी चारपाच अश्रुधुराचे गोळे फोडले. त्यामुळे हळूहळू डोळे चुरचुरू लागले होते. अेका हवालदाराने मोठ्या नळीच्या आपल्या बंदुकीत हातातल्या पिशवीतली मोठ्या आकाराची डवी भरली आणि हवेत आवाज काढला.

साप्ताहिक मनोहर : २७ जानेवारी १९७४

दिला. बाजी मध्यमवयीन, गोरी, ब्राह्मणाची संसारी दिसत होती. तिच्या मांडीवर मूल होते ते ती घोषणा देताना तिला घाबरून बिलगत होते.

आधीच्या सर्व वक्त्यांनी कम्युनिझमचे सावट टाळण्यासाठी आदिकना पाठिवा देणे कसे आवश्यक आहे हे सांगितले. दत्ताजी साळवींनी मृणाल गोरेविषयी अंक गलिच्छ विनोद केला. त्यावर प्रेक्षक भरपूर हसले.

शेवटी बाळ ठाकरेंचे भाषण.

मागची बाजी परत अकदा घोषणा देती झाली.

प्रथम अंतर नेत्यांना यथेच्छ गालिप्रदान झाले. हा जॉर्ज फर्नांडिस कोण? खरं तर हॉटेलमध्ये बेंटर व्हायचा तर आता राजकारणात आलाय आणि आमच्या बरोबरीने राजकारण करतोय. आम्ही हॉटेलला जायचे. याला ऑर्डर द्यायची दो चाय लाव. राजकीय भाषण संपवून गाडे वरळी दंगलीकडे आले. सर्वजण दलित झगड्यांना त्यांनी फार झकासपणे धार्मिक झगड्याची कलाटणी दिली. ते म्हणाले,

“मराठी माणसात फूट पाडायचे प्रकार शिवसेना खपवून घेणार नाही. पंथरला मी बजावतो, की त्यांनी त्यांच्या धर्माचा प्रचार खुशाल करावा. पण हिंदू धर्माविषयी देवदेवतांविषयी काही बोलाय तर याद राखा. तुम्ही चित्ते असाल, पण आम्ही वाघ आहोत. वेळ आली तर हा वाघ चित्याचा घास घेतल्याशिवाय राहणार नाही.”

टाळ्यांचा पाऊस.

परतत असता बरोबरच्या अंका पंथरला विचारले, शिवसेनेचा तुमच्यावर येवढा राग का? केवळ हिंदूविषयी तुम्ही असं बोलता म्हणून? की आणखी काही?

तो म्हणाला, काय झालं, रिपब्लिकन पक्षाकडून निराश झालेली आमची मुलं चारपाच वर्षांपूर्वीपासून शिवसेनेत गेली. मागच्या अलेक्झान्दर रिपब्लिकन अमेदवारा-विरोध ही मुले शिवसेनेच्या अमेदवाराचा प्रचार करीत होती. आता पंथर स्थापन झाले. शिवसेनेला आमच्या प्रश्नात काय आस्था आहे हे चार वर्षांत चांगले समजले. शिवसेना अलुट शंकराचार्याची बाजू घेऊ लागली म्हणून ही मुले आता मोठ्या संख्येने आमच्याकडे आली आहेत. येत आहेत. त्यामुळे शिवसेनेच्या कित्येक शाखांमधला कणाच मोडल्यासारखे झाले आहे.

तेव्हा या सभेत हिंदू देवदेवतांविषयी बोलणे झाले. असेल किंवा नसेल, तरी हे लोक आजवरच्या सभांमध्ये असे बोलत आले आहेत. मागे ढसाळने शिवसेनेच्या सभेत हिंदू धर्मग्रंथ जाळायची तयारी आहे, असे

विधान केल्याचे वाचले होते. तेव्हा या सगळ्याची प्रतिक्रिया तिथे अमुटली. पोलीसांच्या मुलांच्या स्थानिक गुंडगिरीचा याला आधार मिळाला.

गाडीत अंक जनसंघी भेटले होते. ते ढाल्यांची बाजू घेऊन भांडत होते. त्याला सरकारने अंगाच अडकवलाय, त्वरित सोडायला पाहिजे असं म्हणत होते. तेव्हा आश्चर्य वाटले. हीच माणसे अंरवी त्याला शिव्या देत असतात. पण आता घडले त्याने जनसंघाचा फायदा होणार असे त्यांना वाटल्याने यांचे लागलीच मत बदलले.

अंक पंथर म्हणाला, या प्रसंगातून आपल्या बोलण्यातून येवढे अद्भुत होते. तेव्हा जपून बोलावे हे आमच्या नेत्यांना कळले तरी दंगल कारणी लागली असं म्हणू.

वरळीच्या दंगलीने खूप शिकवले.

पोलीस हा पोलीस नसतो. माणूस हा शिवसेनावाला नसतो. जनसंघी नसतो. काँग्रेसी नसतो. तो मराठा असतो, ब्राह्मण असतो, महार असतो. भारतातल्या सर्वात मोठ्या औद्योगिक शहरात दलिताना चेचण्यासाठी दलितेतर अंक येतात.

तुम्ही शिकलेले असाल, तुम्हाला नोकऱ्याही मिळाल्या असतील. तुमच्यात स्वाभिमान आलेला असेल तरी तुमची पायरी खालचीच आणि तिथंच तुम्ही राहलं पाहिजे हे सगळ्यांनी दलिताना दाखवून दिलं आहे.

म्हणून वरळीच्या पंचाणव, शहाणव-मधल्या दलितानी त्यांना स्वतःच्या जिवाचे मोल वाटत असेल तर संमिश्र वस्तीचा आग्रह ताबडतोब सोडावा. येवढेच काय अंक कॉलनीत काही बिल्डिंग आपल्या असाव्यात असेही म्हणू नये. कारण त्यामुळे सवर्णांच्या मनाला त्रास होतो. त्यांनी आपल्या वेगळ्या कॉलन्या मागाव्यात.

तोपर्यंत वरळीच्या पंचाणव शहाणव-मधल्या सुभद्राबाजीने हे पोलीस माझ्या अुरावर का बसले म्हणून तक्रार करता कामा नये. किंवा चौपन्नमधल्या लोकांनी गौतम-बुद्धाचे तुटलेले मुंडके पाहून क्षुब्धही होता कामा नये.

त्यांनी निमूटपणे फुटलेल्या फोटोंच्या काचा वेचाव्यात. तुटलेल्या खिडक्यांना बिजागऱ्या बसवून घ्याव्यात. जखमांवर औषधपाणी करावे. आणि हाती डब्याची पिशवी घेऊन वर न बघता कामाला जायला लागवा हे बरे. त्यातच त्यांचा फायदा आहे, दुसरे काय?

फिल्म संसार

(पान १३ वरून)

मोठ्या वर्तमानपत्राच्या संस्थेवर काडीमात्र परिणाम होत नाही. मात्र वस्तुस्थितीप्रमाणे अगदी काही सोडल्यास अधिकतर फिल्म समीक्षक, पत्रकार वित्त घेतले जातात. त्यामुळेच निर्मात्यांचे चमचे, पब्लिसिस्ट आणि मेलर स्वतःला फिल्म जर्नालिस्ट म्हणू लागते. फिल्म जर्नालिझमला वाममार्ग बंदनाम करण्याचाच हा प्रयत्न असून त्यामुळे फिल्मपत्रकार भ्रष्टाचाराचे माध्यम बनत चालले आहे.

फिल्म अॅवॉर्डचीही विक्री

ज्या फिल्मक्षेत्रात प्रत्येक वस्तू विकत घेतली जाते, त्या ठिकाणी फिल्म अॅवॉर्ड्सही अपवाद राहू शकत नाहीत. सरकारी वा गैर सरकारी कुठलेही पारितोषिक प्राप्त करण्यासाठी किंमत मोजावी लागते. कधी सरकारी कार्यास हातभार लावावा लागतो तर कधी रोख रक्कम मोजावी लागते. सध्या तर कोणत्याही नव्या फिल्म पारितोषिकाची घोषणा केली जाते, आणि प्रत्येक निर्माता ते मिळविण्यासाठी अतिसुक असतो. कारण त्यांच्याजवळ भरपूर काळ धन असते. आज-अिमानदारीने गुणवत्तेवर योग्य व्यक्तीला अंकही फिल्मी पारितोषिक दिले जात नाही.

या संबंधाने मुंबयीचा अंक फिल्मी दलाल अंका गायकास म्हणाला की, जर त्याने दहा हजार रुपये खर्च केले तर तो त्याला अमूक पारितोषिक मिळवून देतील. गायकाने सहजच मान्यता दिली पण तो त्याबरोबरच असेही म्हणाला की जेव्हा मी रंगमंचावर ते पारितोषिक स्वीकारण्यास येऊन तेव्हा प्रेक्षकांना सांगीत की हे पारितोषिक गुणवत्तेवर मिळालेले नसून त्यासाठी दहा हजार खर्च पडला आहे. तेव्हा प्रेक्षकहो! आपण जोरात टाळ्या वाजवा.” हे अंकून विचारा दलाल खाली मान घालून निघून गेला. पण आज असे किती अमानदार फिल्मी दुनियेत आहेत?

सिनेमाक्षेत्रात हल्ली विक्री आणि खरेदी केल्या जाणाऱ्या पारितोषिकांचे नैतिकदृष्ट्या काही महत्त्व अुरले नसले तरी त्यांची आज अधिक तीव्र मागणी आहे. कारण फिल्मी लोक फालतू पैशाने (ब्लॅकमनी) फालतू वस्तू खरेदी करीत असतात. कारण काळे धन असलेले धनाढ्य निमति दिवसेंदिवस सिनेमा-सृष्टीत वाढत आहेत.

साप्ताहिक मनोहर : २७ जानेवारी १९७४

MANO

बसेसमध्ये पाणी टाकणारा हा रामप्रसाद तिवारी (वय ५६).

‘स्वातंत्र्य मिळून किती वर्ष झाली याचा हिशेब कशाला ठेवायचा साहेब ! बस आली, की त्यात पाणी टाकायचे अंवेढे मला माहित आहे. आज दहा वर्ष मी हे करतोय. रोज साधारणपणे २०० बसेसमध्ये पाणी भरतो. आला दिवस आपला म्हणायचा नी रेढायचा ! कसल्या आकांक्षा नि काय ! राहतो झोपडपट्टीत. तिथं २०० बिऱ्हाडकरून अंक नळ आहे.’

शरण चिठी लिहून देतो, की

मला स्वातंत्र्य मिळाले पण भवितव्य कुठाय ? अशा या भवि-
तव्याच्या अनिश्चिततेच्या अंधारात स्वातंत्र्यसूर्याची किरणे नक्की
कुणाला प्रकाश देत आहेत ?

काळा बाजारवाल्यांना ? जनतेशी कसलाच संबंध न ठेवणाऱ्या
राजकर्त्यांना ? की सत्तेच्या मस्तीनं मुजोर झालेल्या थैलीशहाना ?

स्वातंत्र्य टिकविण्याची जबाबदारी माझी आहे म्हणजे मी
नक्की काय करायचे आहे ? निमूटपणे रेशनच्या रांगेत जाऊन अंभे
राहयचे ? बाजरीची विषारी भाकरी अमृताच्या चवीने खायची ?
की विद्यापीठांनी दिलेल्या पदव्या स्वीकारून बेकार राहयचे ?

पण असले ‘देशद्रोही’ प्रश्न विचारण्याअवजी मिळालेल्या
स्वातंत्र्याचा (?) अंतराओ म्हणून, ऋण मान्य करून ही शरण-
चिठ्ठी लिहून देतो, की,

(१) यापुढे मी माझे सत्त्व, स्वाभिमान आणि स्वतंत्रता यांच्यासह
केव्हाही सती जायला तयार असेन.

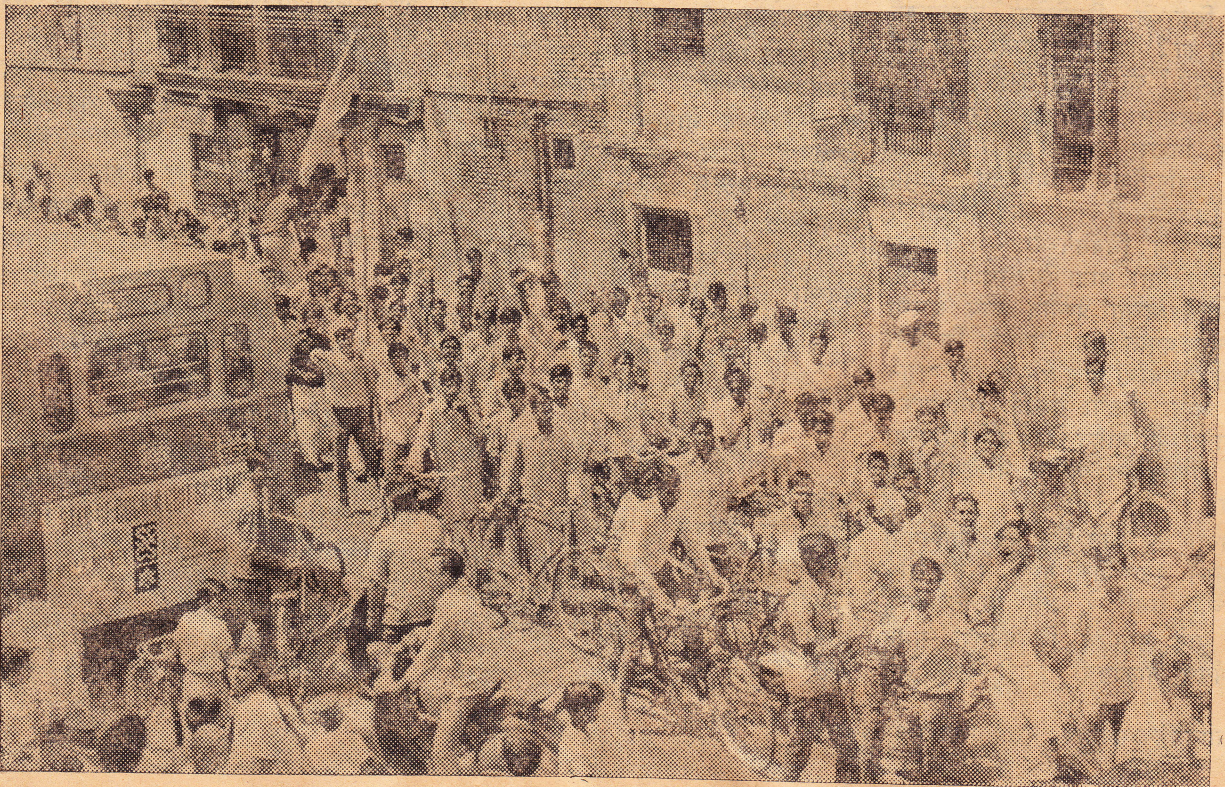
(२) मी कष्टाने, कर्तृत्वाने माझी बुद्धी, कल्पकता कार्यान्वित
करण्याअवजी केवळ लॉटरीची तिकिटे घेऊन श्रीमंत होऊन.

(३) मी फक्त माझ्यापुरता विचार करीन; देशाचा विचार
फक्त घोषणा राबवण्यासाठी आणि मतांची झोळी घेऊन फिरण्यासाठी.

(४) याशिवाय माझ्याकडून काही अपेक्षा असतील तर त्या
मला न अंकेता, न पाहता, न विचार करता मान्य आहेत.

रस्त्यात सध्या बसेस, गाड्यांपेक्षा मोर्चेच अधिक असतात.
विद्यार्थ्यांचा मोर्चा, कामगारांचा मोर्चा, महिलांचा मोर्चा.....
ओरडा ! मोर्चे काढा ! घोषणा द्या !

आम्ही तुम्हाला काहीच देणार नाही. दिलेच तर चारदोन
काठचांचे तडाखे, अश्रुधूर, आणि (बंदुकीच्या) गोळ्या देऊ !

गेल्या वर्षी धूमधडाक्यात साजऱ्या झालेल्या स्वात
रौप्यमहोत्सवाला सलाम ! पुढच्या वर्षी येणाऱ्या, गणतंत्राच्या
महोत्सवा, तुम्हीही स्वागत असो !

भारतभाग्यविधाता,
रोटी दो ! कपडा दो ! मकान दो !

पाणी नाही ? अन्न नाही ? घर नाही ? नोकरी नाही ? सगळा
नशाचा पाढा कशाला वाचता राव !

सगळं 'संपलेलं' असलं तरी तापलेल्या डोक्याला थंड करायला
'चिल्ड्र' बीयर मुबलक आहे. पाणी नसेल तर बीयर प्या ! मांसवी
व्हिस्की प्या ! बांबा कशाला मारता ? आणि सगळं 'नाही नाही'
काय म्हणता ? लॉटरीची तिकिटं खूप छापली आहेत. जेका रुपयात
जेक लाख (शिवाय राज्याच्या विकासाला मदत !)

पैसा फेको और नसीबका चक्कर देखो !

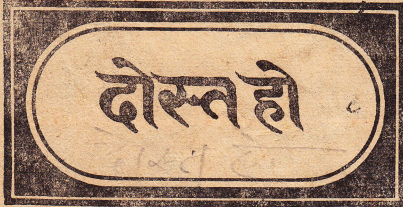

हे सगळेच आणि फोटोत नसलेलेही लाखो : (वय १० पासून
मरेस्तोवर) .

प्रयत्नांनी, शिक्षणाने, गुणाने काही मिळायचे हे आता फक्त
कागदोपत्री अुरले आहे. बळी तो कान पिळी ! पण बाकीच्यांचा
हवाला आता फक्त देवावर ! शरण तुला भगवंता !

ताकद : लाठ्यांची, हातांची आणि पायांचीही !

रण वारांगनेसारखे असते असे मानले जाते. त्यामुळे राजकारणात केव्हाही शय्यासोबत होतील हे सांगणे कठीण हे. आपल्याकडील सर्वच राजकीय पक्ष नि संघटना विचित्र शय्यासोबतीबद्दल प्रसिद्ध आहेत. तेव्हा त्यांच्या क्षणिक गोबाबद्दल गंभीरपणाने काही बोलण्यात अर्थच नाही. हनु अंकाच गोष्टीचे येते, ते म्हणजे हे शय्या-सोबती जनतेला महामूर्ख समजतात आणि आपल्या वासनिक प्रेमाचा तात्त्विक अर्थ मांडण्याचा हास्यास्पद आटापिटा करतात. ही त्यांची केविलवाणी चळवळ पाहून जनतेची करमणूक होते. परवाच्या मुंबातील पोटनिवडणुकीत ती भरपूर झाली. राजकारणासारख्या गंभीर मामल्यात अशा विनोदामुळे जनतेला रिलिफ मिळतो हीच जमेची बाजू म्हणता येतील.

लोकशाही राज्यात पोलीस हा तत्त्वतः जनतेचा मित्र समजला जातो. लाठी चालवणे, अश्रुधुराचे नळकांडे फोडणे, प्रसंगी गोळीबार करणे, कधी कुणाला अटक करणे किंवा १४४ कलम पुकारणे वगैरेसारखी प्रभावी हत्यारे लोकांनी त्याला आपणवूनच पुरवलेली असतात. त्या हत्यारांचा वापर तो न्यायबुद्धीने करील आणि लोककल्याणासाठी करील असा त्या पाठीमागे प्रचंड विश्वास असतो. पोलिसाला जोपर्यंत आपल्या हातातील अधिकारापेक्षा आणि हत्यारापेक्षा या विश्वासाचे मोल अधिक वाढते तोपर्यंतच तो आपली लोककल्याणकारी भूमिका प्रभावीपणे पार पाडू शकतो. त्या मोलाची जेव्हा त्याला पत्रास वाटेनाशी होते किंवा पत्रास बाळगू नको असा आदेश दिला जातो तेव्हा लोकशाहीचा विश्वस्त ही त्याची भूमिका जाऊन, लोकशाहीच्या मारेकऱ्याचे काम तो कळत किंवा नकळत करू लागतो. खुल्लमखुल्ला भाषेत तो गणवेशातील कुत्रा बनतो आणि छू करायचा अवकाश त्वेषाने चावे घेऊ लागतो.

० ० ०

आमचे विशेष प्रतिनिधी डॉ. अनिल अबचट यांनी मुंबाईच्या दंगलग्रस्त भागाला

भेट दिली, अनेक लोकांशी बातचीत केली, काही गोष्टी डोळ्यांनी बघितल्या आणि काही गोष्टींचा स्वतः अनुभव घेतला. त्यांचा विदारक रिपोर्ट याच अंकात आम्ही अन्यत्र प्रसिद्ध केला आहे तो वाचकांनी अवश्य वाचावा. मुंबाईतील घटना जाणून आम्ही कमालीचे अस्वस्थ झालो. तुमचीही तीच घत होतील.

दलितांच्या घरांवर प्रचंड दगडफेक झाली. त्यांना भुघड्यावर आणि चाळीत बेदम मारपीट झाली. यात जसे गुंड होते तसे गणवेशधारी पोलीसही होते. दोघांची कृती जर अंकच आहे आणि ती समाजविघातक आहे तर गुंड आणि पोलीस यात ड्रेसशिवाय फरक कोणता राहिला हे आम्हाला तरी कळत नाही? अश्रुधुराचा वापर जमाव पांगविण्यासाठी केला जातो. पण येथे तर चाळीतल्या खोल्यातदेखील अश्रुधुराची नळकांडी फोडल्याची माहिती मिळते. लंगड्यांना, आंघोळ्यांना, बायकांना चाळीत मारपीट केल्याची संतापजनक हकीगत समजते. या कृत्याला खूड याखेरीज कोणता शब्द वापरता येतील? आणि खूड जर पोलिसांनी घेतलेला चालत असेल तर मग लोकांनीच घेतलेला का चालू नये? आणि दोघांचाही चालवून घ्यायचा म्हटले तर न्यायालये हवीतच कशाला? दण्डा हाच जर कायदा आणि न्याय मानला जाणार असेल तर लॉ कॉलेजेस, वकिली पेशा आणि न्यायालये यांना सुट्टी दिलेली काय बाबोद? रानटी युगात कोठे होत्या या संस्था? त्याशिवाय समाज जंगलाच ना? मग आताही जंगल !

काही पोलीस अंतर पोलिसांच्या देखत दगडफेक करतानाचा फोटो आम्ही छापला आहे. कुणी म्हणतात की हे पोलीस लव्हते तर, पोलिसांचा युनिफॉर्म चढवलेले त्यांचे दिवटे चिरंजीव होते. हे खरे असेल तर मामला आणखीनच गंभीर आहे. ज्या पोलिसांना स्वतःचा युनिफॉर्म आणि पोरे सांभाळता येत नाहीत त्यांच्या हातात समाज-जीवनाचा सांभाळ असणे व जनतेने त्यांच्या विश्वासावर निश्चित असणे यात किती धोका आहे हे या निमित्ताने अगुघडे पडले आहे. बरे, परवाचा प्रकार पहिलाच होता असे तरी आता कोणत्या तोंडाने छातीठोकपणे म्हणता येतील? यापूर्वी पोलिसांच्या दिवट्यांनी अशी काही

मर्दुमकी गाजवली असेल आणि ती पचली असेल तर सगळाच कारभार आटोपला म्हणायचा !

० ० ०

राजकीय अदृष्टांसाठी पोलिसांचा वापर ही महाभयानक गोष्ट आहे. ती क्षणभरही चालू देता अपयोगाची नाही. राज्यकर्त्यांवरचा लोकांचा विश्वास बुडाला तर त्यांना हाकलवण्याचा दर पाच वर्षांनी का होईना जनतेला अधिकार आहे. पण पोलीस, न्यायालय वगैरे यंत्रणा निःपक्षपाती आणि वस्तुनिष्ठ असणे ही समाजाची नितान्त गरज आहे. तो त्याचा प्राणवायू आहे. आणि या यंत्रणा बदलण्याचा जनतेला अधिकार नाही. पोलीस मातले आणि राजकारण खेळू लागले तर ते नेहमीच राज्यकर्त्यांना सोयीचे राजकारण खेळतील अशा भ्रमात राहण्यात अर्थ नाही. अन्तर प्रदेशाचा घडा सहज विसरण्यातिका क्षुल्लक नाही. तेव्हा राजकारण निराळे, राज्यकर्ते निराळे आणि शासन-यंत्रणा निराळी हा महत्त्वाचा विवेक कुणीही विसरता कामा नये.

० ० ०

पुष्कळ वेळा जनता अगतिक असते हे तर खरेच ! पण मतपेटीच्या आधारे तिलाही आपली ताकद प्रकट करता येते. सणसणीत रट्टा देता येतो. तसा परवाच्या पोट निवडणुकीत तिने दिलाही. पोलिसांच्या लाठ्यात ताकद आहे, नाही असे नाही. पण त्याहीपेक्षा जास्त ताकद लोकांच्या हातात आणि पायात आहे. मतदान करून ते हातांची ताकद दाखवतात आणि मतदान केंद्रावर न फिरकून ते पायांची ताकद दाखवितात. पोलिसांना आणि त्यांच्या पाठीराख्यांना सुडाचा आसुरी आनंद यथेच्छ मिळालाही असेल, पण तो फक्त चारच दिवस. जनतेने आपल्या हातांचा वापर करून आपल्या पायांचा न करून तो आनंद लगेचच धुळीला मिळवला आहे आणि लाठीच्या ताकदीचे केविलवाणे हल्ले केले आहे.

गाढवही गेले आणि ब्रह्मचर्यही गेले असा निर्वाळा देणारी परवाची पोट निवडणूक सर्वांनाच शहाणपण शिकवून गेली आहे. पण राजकारणाचे घड नेहमीच पालथे असतात असा अनुभव आहे. तेव्हा शहाणपणाच्या बरसातीचा त्यांना हो काय अपयोग?

□ □

मे. किलोस्कर ब्रदर्स लि, (रजि. ऑफिस : अद्योग भवन, पुणे २.) यांच्या मालकीचे हे साप्ताहिक, त्यांच्याकरिता मुद्रक व प्रकाशक म. न. पालवणकर यांनी किलोस्कर प्रेस, बीर सावरकर नगर, पुणे ९ येथे छापून तेथेच प्रसिद्ध केले. वार्षिक वर्गणी : रु. १५ (फोन २८१४७)